

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA
141 89 HUDDINGE

VÅLDTÄKT

RÄTTEN: ATT TOLKA LAGEN

Åtta intervjuer med personer verksamma inom rättsväsendet

Uppsats för påbyggnadskurs i Genusvetenskap
Vårterminen 2005
Författare: Carolina Lindström & Camilla Zadruzny
Handledare: Simon Ekström

Abstract

Syftet med den här uppsatsen är att diskutera hur rättsväsendet är påverkat av normer och värderingar. Vi undersöker om sådana normer och värderingar visar sig i enskilda individers berättelser om ärenden som rör våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor.

Vår teoretiska utgångspunkt är feministisk och vi utgår därför från Joan W. Scotts förståelse av genus i vår studie. Vi har även använt oss av andra forskares tankegångar som exempelvis Stina Jeffner, Simon Ekström, Christian Diesen och Helena Sutorius/Anna Kaldal.

Vi analyserar åtta personliga intervjuer med individer som är verksamma inom rättsväsendet.¹ Syftet ringas in med hjälp av tre frågor: 1) Vad är det för faktorer som enligt våra informanter påverkar rättsapparaten hanterande av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld mot flickor och kvinnor? 2) Kan den juridiska definitionen och de utsagor som återkommer i massmedialt material, rättsprotokoll och våra intervjupersoners berättelser relateras till varandra? 3) Till sist vill vi även resonera något kring vilka följder och effekter som dessa relationer bidrar till.

Våra slutsatser är: I våra intervjupersoners berättande blir tydligt att när de konfronteras med våra frågor som bl.a. rör den massmediala kritiken angående felaktiga beslut i våldtäktsmål, så försvarar man sin egen yrkeskår och förskjuter problematiken till att gälla andra aktörer inom rättsväsendet och man ser sig inte själv som delaktig i denna process. Det blir även påtagligt i det mediala materialet och i rättsprotokollen att fokuseringen ligger på kvinnan, att våldtäkt i första hand förstås som ett kvinnoproblem. Detta tycker vi oss även återfinna i vår analys av intervjupersonernas berättande där problematiken runt våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor främst förskjuts från att vara ett socialt samhällsproblem till att framstå som ett individuellt problem.

Våldtäkt, Kön, Rättsväsendet, Normer, Värderingar, Makt, Lagen

¹ En av de intervjuade är pensionerad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
<i>Syfte och frågeställningar</i>	6
<i>Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp</i>	7
<i>Material och metod</i>	9
<i>Allmänt om intervjuerna</i>	11
<i>Uppsatsdisposition</i>	14
KAPITEL 2	15
<i>Lagstiftning runt sexualbrott</i>	15
<i>Intervjupersonerna och lagen</i>	17
<i>Sammanfattande analys</i>	30
KAPITEL 3	33
<i>Intervjupersonerna, rättsfall och media</i>	33
<i>Sammanfattande analys</i>	43
KAPITEL 4	46
<i>Berättande om teori, praktik och tillämpning</i>	46
<i>Sammanfattande analys</i>	53
KAPITEL 5	55
<i>Moral, normer och värderingar i berättandet</i>	55
<i>Sammanfattande analys</i>	60
KAPITEL 6	63
<i>Sammanfattning</i>	63
<i>Avslutande diskussion</i>	65
KÄLLOR OCH LITTERATUR	69
BILAGOR	72

Inledning

”Jag har alltid tänkt så här; det finns ingen rättvisa /.../ för allting beror på vilken polispatrull det är som kommer först till plats, det beror på hur, på vilken utredningsman det ramlar på bordet någon morgon, det beror på vilken försvarsadvokat du får, det beror på vilken, om det kommer till åklagare, vilken åklagare du får, det beror på nämndens sammansättning /.../ Men så är det faktiskt och det har jag alltid hävdad.”

Så här svarade en av våra intervjupersoner på vår fråga: ”Forskare i processrätt har påstått att det egentligen handlar om hur lagen tillämpas i frågor som rör våldtäkt, snarare än att det är fel på lagen i sig, hur ställer du dig till det?” Det var ett mycket direkt och öppet svar vilket bör sättas in i ett perspektiv av att intervjupersonen i större delen av sitt yrkesverksamma liv arbetat som polis, varav de sista femton åren som kriminalkommissarie, och i huvudsak utrett övergrepp mot barn.

Hennes svar väcker en del funderingar; *vad* skulle det i sådana fall vara för faktorer som spelar roll i den rättsliga hanteringen av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor och kvinnor. Har detta med brist på yrkesmässig kompetens att göra eller är det möjligen så att det är attityder hos enskilda individer som har betydelse för hur fall som dessa hanteras inom rättsapparaten i vårt samhälle idag? Hennes svar antyder att det är det senare som skulle vara fallet.

Med denna tankeställare vill vi leda läsaren in i vår studie som tar sin utgångspunkt i åtta djupintervjuer med personer verksamma inom den rättsliga process som hanterar frågor om våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor/kvinnor.²

I två av varandra oberoende undersökningar som gjorts av juristerna Anastasia Swärd Lindblom vid juridiska institutionen vid Stockholms universitet och Naiti del Sante vid juridiska institutionen vid Uppsala universitet, har dessa visat att 95 % av alla våldtäktsanmälningar i Stockholm och Uppsala län inte leder till åtal.³ Swärd Lindbloms studie är till karaktären kvantitativ men hon påpekar i inledningen behovet av kvalitativa studier inom ämnet samt djupintervjuer med polis och åklagare för att på så sätt kunna visa vilka attityder hos enskilda personer som påverkar beslutsfattandet. Hon menar också att hennes egen undersökning visar på tendenser som representeras av attityder hos olika polismän och åklagare, men menar även att det ger uttryck för de mönster som återfinns i samhället på ett mer strukturellt plan. Vi har i vår studie tagit fasta på detta påpekande om behovet av en kvalitativ studie och ämnar i det följande presentera en sådan.

² En av de intervjuade är pensionerad kriminalkommissarie och följaktligen tidigare verksam inom den rättsliga process som handhar frågor om våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor/kvinnor

³ http://www.se/kvinnotryck/2004/KT3_04_rep_rapporter.html

Simon Ekström belyser i sin avhandling *Trovärdighet och ovärdighet* hur rättsapparaten hanterat kvinnors anmälningar om våldtäktsbrott i Stockholms polisdistrikt mellan åren 1946-50. I hans studie framgår hur det redan på 1950- talet var svårt för rättsapparaten att få någon dömd för våldtäktsbrott.⁴ Utifrån Ulrika Anderssons studie *Det gränslöst feminina. Kvinnliga kroppar och sexualiteter i rättslig hantering av våldtäkt* har rättsapparaten också idag svårigheter med att åtala och fälla misstänkta förövare av våldtäktsbrott.⁵

Vad är det som gör att ett sådant mönster kan fortgå? En aspekt som Christian Diesen tar upp i *Likhet inför lagen* som är relevant både i historisk mening och för vår samtid, är hur jämställdheten ser, och sett ut mellan kvinnor och män inom rättsordningen och vilka värderingsgrunder som är dess fundamentala grogrund?

Enligt Diesen finns det en avsevärd brist på jämställdhet mellan kvinnor och män inom rättsordningen både i teori och praktik. Diesen påpekar att juridiken kanske är ett område som är männens värld i ännu högre grad än inom kultur, ekonomi och naturvetenskap. Därmed kommer man in på maktaspekter, eftersom rätten är en fråga om makt så avspeglar just juridiken sin bristande jämställdhet mellan könen och det blir påtagligt ett manssamhälle vars historia bygger på manlig dominans som fortfarande är befintligt samhällsläge.⁶ Även Sara Larsson understryker i *Den onda cirkeln* vikten av att komma ihåg att rätten är ett maktmedel där lagstiftningen reflekterar officiellt accepterade konstruktioner och värderingar. Juridiska och moraliska definitioner förändras över tid och i olika samhälleliga och kulturella sammanhang, vilket också gäller för våra föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. I och med att det finns underliggande fördomar och föreställningar om sexualitet, våld och om män och kvinnor i vårt samhälle i stort, så går det även att finna sådana bland politiker och jurister. Därför kan man inte borste från den aspekten att våra lagstiftare och domstolar i sin tur är påverkade av detta.⁷

Trots att vi kommit dithän att kvinnor har medborgerliga rättigheter och lagstiftningen ska förstås som könsneutral så bygger juridiken historiskt sett på manliga värderingar och synsätt.⁸ Således är de rättviseideal och gränsdragningar mellan rätt och fel som finns i lagstiftningen i hög grad konstruerade kring uppfattningar om hur en rättrådig man bör vara och agera i samhället och på uppfattningar om könsroller. När det gäller civilrätt är den gode

⁴ Ekström, 2002:13

⁵ Andersson, 2001

⁶ Diesen, 2004:208 (jfr Sutorius, 2003:20-21)

⁷ Larsson, 2004:131

⁸ Diesen, 2005:208

husbonden rättesnöre för normbildningen och i brottmål handlar det om att ”civilisera” vedergällningen, och oftast i domstolsprocessen är den i sin utformning som en tvekamp mellan två parter. Den allmänna synen i ett patriarkat är att mannen är hård men rättvis, rationell, kylig och effektiv utan några känslouttryck och dessa egenskaper har den skicklige domaren. Att som domare ha egenskaper som i samma samhälle förknippas med en kvinna det vill säga mjuk, vårdande medkännande, intuitiv och känslös är i motsvarande mån förkastligt.⁹

Med detta som bakgrundsbild vill Diesen poängtera att juridiken alltså historiskt sett är uppbyggt kring en manlig aktörsroll vilken i sin tur bygger på mannens överhöghet över kvinnan precis som den generellt uttrycker makthavarnas överhöghet över de maktlösa i allmänhet. Om fler kvinnor haft större inflytande över samhällsbygget skulle säkerligen även rättsordningen ha sett annorlunda ut men det betyder inte att man ska försöka förlägga problemet till att kvinnan har några biologiska egenskaper som blivit försummade genom mannens dominans utan på att just dominansen i sig präglar könsrollerna i samhället.¹⁰

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie är att diskutera hur rättsväsendet är påverkat av normer och värderingar. Närmare bestämt avser vi att undersöka hur sådana normer och värderingar visar sig i enskilda individers berättande om ärenden som rör våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor. Det vi härigenom vill problematisera är den bristande överensstämmelsen mellan rättsapparatsens *avsikt*, att enligt lagen bestraffa dessa brott, och dess *tillämpning* i praktiken, det vill säga att så få ärenden leder till fällande domar. För att kunna ringa in syftet har vi formulerat tre frågeställningar:

- Vad är det för faktorer som enligt våra informanter påverkar rättsapparatsens hanterande av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld mot flickor och kvinnor?

⁹ Ibid

¹⁰ Ibid

- Kan den juridiska definitionen och de utsagor som återkommer i massmedialt material, rättsprotokoll och våra intervjupersoners berättelser relateras till varandra?
- Till sist vill vi även resonera något kring vilka följder och effekter som dessa relationer bidrar till.

Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp

Utifrån det faktum att rättsapparaten ännu idag har svårigheter att fälla någon misstänkt för våldtäktsbrott ämnar vi utföra en kritisk studie och eftersom kritiken definieras inom ramen för en teori om förhållandet mellan genus och makt är den även feministisk. Det feministiska perspektivet menar vi strävar efter att identifiera, blottlägga och förändra de maktstrukturer som är förbundna med kön, samt, är denna orientering även ett försök att rätta till rådande missförhållanden.¹¹

Studiens inriktning är till sin karaktär huvudsakligen genus- och könsteoretisk och vi utgår från Joan W Scotts definition av genus. Genus ska här förstas som föreställningar om könsskillnader.¹² Enligt Elisabeth Elgán så förespråkar Scott ett studium av ”hur samhällen föreställer sig genus och hur genus används för att ge mening åt samhällens konstruktion”.¹³ Liksom Ekström anser vi att denna formulering är något man bör ta fasta på eftersom det intressanta är hur genus är verksam, det vill säga hur föreställningar om könsskillnader fungerar på specifika praktiker och avgränsade arenor. Rättsapparaten hanterande av kvinnors anmälningar av våldtäkt är just en sådan avgränsad arena.¹⁴

Utifrån Scotts definition av genus är genus inte bara föreställda och upplevda könsskillnader utan också ett primärt sätt att befästa maktrelationer.¹⁵ Ekström benämner detta skeende för en primär ordning vilket vi anser är en bra definition av detta.¹⁶ Utgår man från att genus även är en primär ordning innebär det enligt Scott att genus även förmår synliggöra maktrelationer som inte omedelbart är knutna till kön, eller ens ser ut att handla om män och kvinnor.¹⁷

¹¹ Se Ekström, 2002:13

¹² Scott, 1988:42

¹³ Elgán, 1994:17

¹⁴ Ekström, 2002:16

¹⁵ Scott, 1988:42

¹⁶ Ekström, 2002:16

¹⁷ Scott, 1988:42-43

Vi anser, liksom Ekström, att Scotts betoning på genus som menings- och maktskapande kan vara användbar av flera skäl. För det första så tror vi att den kan erbjuda oss en inblick i hur olika former av vetande om kön löper samman i intervjupersonernas utsagor samt att det är först när vi förstår genus som en underliggande ordning som vi explicit kan tyda hur alla inblandade i våldtäktsärenden förhåller sig till specifika länkar och associationer kring föreställda könsskillnader. Det innebär inte att genus är något oföränderligt, snarare förhåller det sig så att det blir ett sätt att förklara varför social förändring är svår att åstadkomma.¹⁸

Sociala skillnader, det vill säga maktskillnader, inflytande och status, skillnader mellan kvinnor och män men också skillnader mellan personer inom samma kön framställs enligt Scott oftast orsakade av biologiskt grundade könsskillnader, trots att det förhåller sig tvärtom. Således blir de sociala skillnaderna legitimerade och dessa bygger på ett föregivet vetande om kön och könsskillnad.¹⁹

Enligt Butler så är det kulturella producerandet av kvinnligt och manligt kopplat till den heterosexuella matrisen. Historiskt sett så har föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet framställts som varandras komplementära, men ändå hierarkiskt ordnade, motsatser. Föreställningen om den manliga sexualiteten har inneburit aktivitet, vitalitet och styrka medan den kvinnliga beskrivits i termer av passivitet och sårbarhet, som beroende och undergiven, samt som icke-aggressiv.²⁰ Det är den heterosexuella matrisen som konstruerar ett samband mellan biologiskt kön, socialt kön och begär. Och får då funktionen av ett raster, genom vilket könen ses som olika, och där man förklarar olikheten genom en ”naturlig” heterosexualitet.²¹ Heterosexualiteten är en norm som är nödvändig för konstruktionen av kön, samt att könskategorierna och heterosexualitet heller inte är frivilliga utan socialt sett obligatoriska.²²

Med anledning av detta bör våldtäkt och andra sexuella övergrepp förstås utifrån ett könsperspektiv, vilket det numera finns stöd för i flera rättskällor enligt Ulrika Andersson.²³ I och med att kön tydligt förknippas med kropp och sexualitet i samband med sexualbrott anser vi därför att könsperspektivet är relevant och grundläggande för vår studie

¹⁸ Ekström, 2002:17

¹⁹ Scott, 1988:45-50

²⁰ Andersson, 2004:29

²¹ Jeffner, 1998:34

²² Andersson, 2004:19

²³ Andersson, 2004:2

eftersom en central aspekt på ämnet annars skulle uteslutas.²⁴ Men det är alltså värderingar, normer och våldtäktsförståelse hos individer inom rättsväsendet som kommer att stå i centrum för vår analys. Vi menar att den förståelse som kommer till uttryck hos intervjupersonerna är intressant då den kan antas fånga en del av de föreställningar som är knutna till såväl våldtäkt som kön och heterosexualitet.²⁵ Med *förståelse* av våldtäkt menar vi i likhet med Stina Jeffner, de olika innebörder som begreppet våldtäkt ges. Förståelsen kan ha sin utgångspunkt i föreställningar grundade i erfarenheter såväl som ur kulturella föreställningar. *Föreställningar* ska här förstås som de uppfattningar om olika företeelser som individer tillgodogör sig via egna erfarenheter, men som också är bearbetade genom någon form av tolkning. Föreställningar och erfarenheter är med detta synsätt inte möjliga att separera från varandra eftersom de båda är kulturellt betingade.²⁶

Material och Metod

Vårt empiriska material utgörs i huvudsak av intervjuer med individer verksamma inom förundersökning eller som på annat sätt är eller har varit en del av den rättsliga processen. Till detta ska också läggas ett mindre omfattande massmedialt material, samt ett fåtal förundersökningsrapporter och rättsprotokoll. Vare sig tidningsartiklar, förundersökningar eller rättsprotokoll kommer dock att bearbetas analytiskt, utan dessa är tänkta att fungera som den fond mot vilka narrativen i intervjuerna stundtals korresponderar.

De massmediala artiklarna är hämtade ur *Aftonbladet*, *Proletären*, *Svenska Dagbladet* samt en artikel från *Amnestys* hemsida. Samtliga artiklar utom en är framsökta via Internet genom Google eller direkt på respektive tidnings hemsida genom att söka på vad målet kallats i media, till exempel Tumbamålet och så vidare. Dessa har vi sökt utifrån några kända fall som fått stor massmedial uppmärksamhet, vilka rör våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor. En del av dessa har vi även utgått ifrån i vår formulering av intervjufrågor. Artiklarna är endast valda med utgångspunkt i hur de relaterar till intervjupersonernas berättelser. På motsvarande sätt har urvalet av förundersökningar och rättsprotokoll dikterats av de våldtäktsmål som intervjupersonerna själva tagit upp, samt av de rättsfall vi själva valt att använda oss av i formulandet av vissa intervjufrågor. I och med att vi inte avser att göra

²⁴ Andersson, 2004:2

²⁵ Jfr Jeffner, 1998:24

²⁶ Jfr Jeffner, 1998:25

en diskursanalys av artiklarna anser vi att detta kompletterande material är tillräckliga för vårt syfte.

Vi kommer att använda oss av tre rättsprotokoll som tidningsartiklarna hänvisar till, ”Södertäljemålet” (B 1695-96), ”Rissnemålet” (B 285-00), ”Motalamålet” (B 2815-04), samt dessutom delar av de förundersökningsrapporter som ligger till grund för Swärd Lindbloms studie. En del av dessa har vi även utgått ifrån i vår formulering av intervjufrågor.

Vad gäller intervjuerna kommer dessa att analyseras som narrativer. Vi utgår ifrån Åsa Anderssons definition: Narrativ ska då inte bara förstås som begrepp och tolkningsnivå som bara står för en språklig representationsform av det vi kallar verkligheten. Utan det är också ”genom narrativitet som den sociala världen blir igenkänd, förstådd och begriplig för oss, och det är med hjälp av narrativer och narrativitet som vi konstituerar våra sociala identiteter.”²⁷ Det narrativa påverkar *hur* vi organiserar och kommunicerar erfarenhet och *hur* vi anpassar dessa så att de något så när överensstämmer med skilda slag av etablerade förväntningar. Dessa erbjuds oss ur en begränsad repertoar av tillgängliga *kulturella narrativer* vilket vi här förstår som de dominerande berättelser som florerar i vårt samhälle idag, som sprids via media och som kan ses som diskursivt tillhandahållna.²⁸ Vissa kulturella narrativer är mer dominerande än andra och delaktigheten i producerandet och tillgången till dessa beror på vilken position man har i samhället. Utifrån detta kan då narrativer ses som relationella mönster där makt blir en viktig faktor.²⁹ Som Stina Jeffner påpekar är dock informanternas egen verklighetsförståelse inte alltid konsistent genom intervjun som helhet, och liksom hon har vi velat betona de motsägelser som sker inom intervjuerna, samt lyfta fram och ta dessa i bruk i analysen. Vi har också i likhet med henne velat tolka de olika intervjuerna i ljuset av varandra vilket gjort att utsagor i en intervju ibland har använts i analysen av en annan.³⁰

Vi som utfört denna studie har naturligtvis också erfarenheter som påverkar den färdiga textens utformning. Att vi trots detta inte berättar om våra författarjag beror på att vi vill undvika att texten ska bli en beskrivning av våra egna subjektiva erfarenheter, snarare än den avsedda redogörelsen över vårt valda ämne.³¹ Dock finns det i allt berättande ett drag av att subjektet tar på sig ett särskilt ansvar för framförandet. Allt berättande är således att uttala

²⁷ “(Somers 1994:605)”

²⁸ Jfr Andersson, 2003:23

²⁹ Ibid

³⁰ Jfr Jeffner, 1998:64

³¹ Se Andersson, 2003:29-30

sig med anspråk på någon slags auktoritet.³² Med detta vill vi uppmärksamma läsaren på att vi med denna studie inte gör anspråk på någon allmängiltig sanning samt att vi är medvetna om att all kunskap är kontextberoende. Det bör även påpekas att våra tolkningar av materialet är en av flera möjliga, men att vi utifrån vår analytiska ansats ändå bedömt dessa som de mest relevanta. När vi rekryterade intervjupersoner så hade vi som ambition att få en jämn könsfördelning, detta lyckades vi inte med då vi helt enkelt fick ta till vara de frivilliga personer som erbjöds oss. Med anledning av detta så blev könsfördelningen något ojämn. Sammantaget har vi intervjuat tre kvinnor och fem män.

Ett flertal av våra intervjupersoner betraktade också sig själva som en person som brukade ”ställa upp” i liknande sammanhang då de blev tillfrågade av studenter. Detta kan innebära att våra intervjupersoner inte direkt kan sägas vara representativa individer för sin yrkeskår, då det stora flertalet troligen aldrig väljer att delta i någon sorts studiesyfte. Då vi inte i första hand ämnar föra någon sorts generaliserande resonemang även om detta inte helt går att undvika ser vi inte detta som något avgörande problem.

Vi är även medvetna om den relativt snäva ålderskategori vi har på intervjupersoner, mellan 49 och 67 år. Ett antal yngre personer hade möjligen givit ett delvis annorlunda empiriskt underlag, men med tanke på att medelåldern ändå är relativt hög inom de yrkesgrupper där vi hämtat våra informanter, bör inte heller detta ha någon större betydelse för studiens resultat. Detsamma gäller att vi inte har någon större geografisk spridning på våra intervjupersoner, alla är de verksamma i Stockholm med omnejd. Även om detta förmodligen inte har någon avgörande inverkan på vad som framkommer i studien, är det ändå något som kan beaktas av läsaren.

Allmänt om intervjuerna

Vi har gjort åtta intervjuer med personer verksamma inom rättsväsendet varav två är hovrättsråd, två kriminalinspektörer, en pensionerad kriminalkommissarie, två advokater samt en åklagare.³³ Dessa personer presenteras i en separat bilaga tillsammans med en kortfattad redogörelse från intervjusituationen.

³² Se Arvidsson & Ehn, 1993:7

³³ Varav en tidigare verksam inom rättsväsendet

Intervjusituationer omfattar ofta en viss hierarkisk ordning vilket dock inte var framträdande i våra intervjusituationer.³⁴ Detta kan ha att göra med att våra intervjupersoner befinner sig på högre social position än var vi befinner oss, med tanke på att de är etablerade inom sina ämbeten och i sina yrkesroller medan vi ”bara” är studenter. Det framgick alltså också att flera av våra intervjupersoner brukade ha för vana att försöka ”ställa upp”, som de uttryckte sig, på liknande förfrågningar från studenter.

I transkriberingen och bearbetningen av intervjuerna har vi utgått från en av de modeller som Victoria Wibeck beskriver i *Fokusgrupper*. Detta innebär att vi noterar våra egna kommentarer samt att vi markerar när det uppstår en paus och om den är lång eller kort. Kort paus markerar vi med två punkter: .. och längre paus med tre punkter: ... Egna kommentarer är placerade inom parentes ex. [skratt]. Vi har valt att i vår transkribering dessutom ha några å istället för *och* samt liknande förenklingar som finns i det talade språket. Vi har dock medvetet valt att inte göra detta konsekvent utan anpassat detta efter hur det bäst har passat in i olika fall.³⁵

På ett tidigt stadium av uppsatsarbetet började vi att försöka komma i kontakt med lämpliga intervjupersoner, den trettioförsta januari ringde vi respektive skickade ut en förfrågan till tingsrätten, hovrätten, åklagarmyndigheten samt polismyndigheten. Vi frågade om det fanns någon som kunde tänka sig att delta som intervjuperson i vår studie som skulle behandla frågor rörande våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor. Redan dagen efter fick vi svar från ett hovrättsråd och veckan efter från ytterligare ett. Ifrån tingsrätten hörde ingen av sig trots ett ytterligare försök senare. Åklagarmyndigheten hörde av sig efter fjorton dagar med besked om en person vi kunde kontakta, vilket vi gjorde och intervju bokades. Polismyndigheten lät meddela att de sänt vår förfrågan vidare till en person på rättsgruppen för handläggning.

Denna person dock hörde inte av sig så i väntan på det försökte vi via privata kontakter vilket lyckades ca en månad senare, samtidigt som en person också hörde av sig från polisens rättsgrupp för handläggning. Personen vi talade med där var mycket positiv och hjälpsam och gav oss två nummer att ringa. De personerna gick inte att komma i kontakt med, då en visade sig vara sjukskriven och den andra helt enkelt inte var anträffbar trots ett flertal försök. Då beslöt vi att koncentrera oss på våra privata kontakter, vilken var en avlägsen

³⁴ Se Jeffner, 1998:57

³⁵ Wibeck, 2000:84

bekant till en av oss och som arbetade vid Solnapolisen. Där fick vi sedermera tag på två kriminalinspektörer som kunde tänka sig att delta.

Parallellt med detta ringde vi också ett antal advokater vilka föreföll ha mycket att göra, men som slutligen utmynnade i en bokad intervju med en advokat i Södertälje. Vi fick också tips om en advokat som kunde tänkas delta av ett av de hovrättsråd som vi intervjuade, han var dock nödbedd tills vi nämnde att det var ett hovrättsråd som rekommenderat oss att kontakta honom. Denna advokat betonade dock att han bara kunde avsätta en timme vilket medförde att vi fick prioritera lite bland våra intervjufrågor.

Vår första intervju hade vi redan den 28 februari vilket gjorde att vi kände oss lite stressade med frågeformuläret. Vi skrev ner cirka 20 strukturerade frågor som vi ansåg vara relevanta. Efter ett möte med vår handledare beslöt vi oss för att formulera om vissa frågor till tänkta scenarier och specifika fall. Detta för att på så sätt prova om det var möjligt att i intervjupersonens berättande upptäcka om det gick att skönja eventuella föreställningar och värderingar som kunde lämpa sig för analys.

Efter vår första intervju insåg vi att det skulle kunna bli svårt att intervjua folk inom rättsväsendet. De är välformulerade och eftertänksamma i sin retorik och svarar i hög grad som vi uppfattar det utifrån vad som faktiskt står i lagboken, men också i enlighet med någon sorts outtalad regelbok. I våra strukturerade frågor fanns det frågor som inte uppfattades som ”glasklara” av intervjupersonerna, detta funderade vi lite över och begrundade om vi skulle ta bort dessa, vi kom dock fram till att den lilla tendens till osäkerhet som detta skapade ändå tjänade någon sorts syfte. Intervjupersonen sänkte i dessa fall garden något och frångick till viss del det som vi uppfattade som den ”uttalade” regelboken, vilket till en del kan ha fått som effekt att intervjupersonens egna värderingar i högre grad kom till uttryck.

Vi anser ändå i stort sett att våra frågor fungerade bra och att vi fick fram lämplig empiri att analysera i vår uppsats. Vi bestämde därför att fortsätta med våra strukturerade frågor, men gjorde vissa omarbetningar efter hand där vi tog bort en del och lade till annat. Vi lade exempelvis till vissa frågor som dök upp i och med de olika intervjupersonernas uttalanden, och vilka vi ansåg var intressant att konfrontera de efterföljande med. Det hände också att vi tog bort en del frågor på grund av att intervjupersonen hade tidsbrist eller på grund av att intervjupersonen föregick vår fråga eller inte var benägen att vilja svara på en viss typ av frågor.

Vid intervjutillfällena så ställde en av oss de strukturerade frågorna, och den personen benämns som C i intervjuцитaten, den andre iakttog beteende och förde anteckningar samt kom med frågor av mer spontan karaktär och benämns CZ alternativt CL i intervjuцитaten. Alla namn och platser är fingerade i de fall där vi ansåg att individen kunde bli igenkänd, detta trots att intervjupersonerna ej ansåg detta nödvändigt. Vi anser dock ur ett forskningsetiskt perspektiv att detta är mest lämpligt, till viss del för att intervjupersonen inte kan överblicka effekterna av det resultat som studien kommer fram till. Det finns heller inte något uppsåt eller intresse från vår sida att peka ut enskilda individer.

Uppsatsdisposition

I kapitel två beskriver vi lite kort om vad den nya lagändringen innebär. Därefter presenterar och analyserar vi vad våra intervjupersoner berättar om sin syn på hur lagen tillämpas, samt om den kommer att medföra förändringar. Vi relaterar intervjupersonernas berättande till forskning på området och avslutar med en sammanfattande analys. I det tredje kapitlet analyserar vi vad informanterna anser om medias framställning av våldtäktsmål och hur de förhåller sig till detta. Intervjupersonernas olika utsagor ställs också emot varandra och relateras sedan till påståenden i media, yttranden i domslut och forskning inom området. Kapitlet avslutas med en sammanfattande analys. I kapitel fyra återger vi informanternas tankar om frågor som rör rättsprocessen i teori, praktik och tillämpning. Även detta kapitel avslutas med en sammanfattande analys. I Kapitel fem lyfter vi fram aspekter som moral, normer och värderingar i intervjupersonernas berättande och relaterar det till schablonbilden av hur ett brottsoffer ser ut. Detta avslutas med en sammanfattande analys. I det sjätte och sista kapitlet gör vi en summerande analys av kapitlen två, tre, fyra och fem, samt presenterar vad vi kom fram till i vår studie. Vi avslutar detta kapitel med en avslutande diskussion. Våra tre inledningsvis två nämnda frågeställningar besvaras löpande i de sammanfattande analyserna i kapitlen, den tredje diskuterar vi i vår avslutande diskussion.

Kapitel 2

I det här kapitlet beskriver vi kort vad den nya lagändringen innebär, presenterar hur våra intervjupersoner berättar om sin syn på hur lagen tillämpas, samt om den kommer att medföra förändringar. Vi relaterar intervjupersonernas berättande till forskning på området och avslutar med en sammanfattande analys.

Lagstiftning runt sexualbrott

Den första april 2005 trädde en ny lagstiftning i bruk, men när vi påbörjade denna studie var det fortfarande den gamla som gällde och vi ämnar därför här kort redogöra för vad de nya ändringarna innebär i lagstiftningen.

I regeringens proposition 2004/05:45 föreslogs en ny sexualbrottslagstiftning vilken bland annat innehöll ett förslag på nytt kapitel (6 kap.) i brottsbalken, som syftar till att öka skyddet mot sexuella kränkningar samt att ytterligare förstärka den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Den innebar också att straffmaximum för vissa sexualbrott höjs, samt att det även införs särskilda straffbestämmelser om bland annat våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn där kravet på tvång slopas. Resultatet blev att den av regeringen föreslagna lagändringen fick riksdagens bifall och samtliga motioner avslogs den 15:e februari 2005, och därmed trädde lagändringen i kraft 1 april.³⁶

Det införs således ett nytt kapitel i brottsbalken (6 kap.) där bestämmelserna om våldtäkt utvidgas, flera gärningar bedöms som våldtäkt, till exempel att kravet på tvång sätts lägre och genom att de allvarligaste fallen av sexuellt utnyttjande arbetas in i

³⁶ http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16 (s.1)

våldtäktsbestämmelsen. Riksdagen avslag däremot motionen om en utredning av en eventuell framtida samtyckesreglerad våldtäktsbestämmelse och i regeringens skäl mot en sådan reglering anförs bland annat följande:

”Med utgångspunkt i att samtycket i en tänkt våldtäktsbestämmelse också skulle kunna avse tyst samtycke är det sannolikt att den misstänkte till sitt fredande ofta skulle åberopa att det förelegat ett sådant tyst samtycke från offrets sida. Under utredningen av en sådan invändning kommer det att bli av särskilt intresse hur offret handlat och betett sig i övrigt i samband med gärningen. I sådana fall finns det en uppenbar risk att utredningen till stora delar kommer att koncentreras på offret.”³⁷

Det har från många håll framförts kritik mot den fokusering på offret som ofta förekommer i våldtäktsmål, när det istället borde vara av central betydelse hur man bedömer vad den misstänkte gjort. Detta vilar som grund för regeringens viktigaste argument emot ett införande av en våldtäktsbestämmelse som baseras på bristande samtycke.³⁸

I ändringen av våldtäktsbrottet vad gäller kravet på våld så sänks det jämfört med nuvarande reglering, enligt den nya bestämmelsen så räcker det med sådant våld som räknas som våld mot person. När det gäller graden av hot så innebär det att det numera räcker med hot om brottslig gärning för att leda till ansvar för våldtäkt, om övriga förutsättningar är uppfyllda. Detta inkluderar även lindrigare former av hot och behöver inte innebära hot om omedelbart förestående våld mot liv och hälsa.

Uttrycket ”sexuellt umgänge” ersätts med uttrycket ”sexuell handling”. Straffansvaret för våldtäkt ska liksom idag, förutom samlag, omfatta varje annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag (1 § första stycket).³⁹

Den nya lagändringen utvidgar också tillämpningsområdet för våldtäkt till att också omfatta fall ”där någon med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller

³⁷ http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16 (s.14)

³⁸ http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16 (s.16)

³⁹ Ibid

psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd. Begreppet vanmakt utmönstras ur lagtexten (1 § andra stycket).”⁴⁰

I betänkandet förs också ett resonemang om hur man kommit fram till vissa förslag och varför somliga motioner som rör dessa frågor avvisas bland annat uttrycket ”mindre allvarligt” och ersättningen ”mindre grovt”. Av utrymmesskäl kan vi här inte gå in på det resonemanget men uppmanar läsaren att själv ta del av dessa och hänvisar till webbadressen i fotnoterna. I den nya lagen ändras också tillämpningsområdet för när en våldtäkt kan bedömas som grov, vilket här utvidgas så till vida att det tidigare kravet på ”livsfarligt våld” ersätts med det lägre kravet ”om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art”. Vid bedömningen av om ett våldtäktsbrott är grovt skall också särskilt beaktas om fler än en förgräpat sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet (1 § fjärde stycket).

Detta menar man från regeringens håll är en sådan ordning som får anses överrensstämma väl med den allmänt sett strängare syn på sexualbrotten som gjort sig gällande under senare år.⁴¹

Intervjupersonerna och Lagen

Har vi allmänt en strängare syn på sexualbrott under senare år som regeringen påstår eller är det så att det debatteras mer i media och att det därför skapar krav på förändring?

Professor Christian Diesen presenterade nyligen en ny undersökning vid Stockholms universitet som bland annat bygger på ett flertal nyligen gjorda, juridiska examensarbeten med genusinriktning. Där citerar han även Katarina Wennstam, kriminalreporter vid SVT, som skrivit den av advokatsamfundet prisbelönta boken *Flickan och skulden* (2002) Han väljer att citera denna även om den inte kan betraktas som vetenskaplig utan mer fått en funktion som opinionsbildare, vilket kan ses som en process där forskning svarar upp emot medias berättelser och allmänhetens krav på förändring. Detta massmediala berättande bör således betraktas som en social aktivitet med betoning på socialt samspel. Strax innan Diesens studie presenterades så debatterades det mycket i tidningar och TV om samhällets syn på våldtäkt och olika forskare inom processrätt och straffrätt kom till

⁴⁰ http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16 (s.17)

⁴¹ http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16 (s.21)

tals. En fråga som dök upp vid ett flertal tillfällen var huruvida det fanns skillnader i hur lagen tillämpades i frågor som rör våldtäkt, vilket föranledde att en av våra intervjufrågor formulerades utifrån detta påstående. Vi kommer här nedan att presentera vad våra intervjupersoner svarade samt analysera detta. Vi inleder med Karl som är advokat:

”C: Forskare i processrätt har påstått att det egentligen handlar om hur lagen tillämpas i frågor som rör våldtäkt, snarare än att det är fel på lagen i sig, hur ställer du dig till ett sånt påstående?

K: Äh.. det är inte helt korrekt det är klart att det ligger mycket i det men om vi tittar på just det som har debatterats på sista tiden att en kvinna kan försätta sig själv i ett tämligen hjälplöst tillstånd. Så har inte den gamla lagen varit till fullo, den alltså.. då har man gått över till sexuellt utnyttjande /.../ Att ord, så att säga, att kalla allting för våldtäkt är inte nödvändigtvis någon fördel, men sexuellt utnyttjande är inte enligt i mina öron vackrare än våldtäkt. /.../ Jag är inte övertygad om att det är just dom här orden men för allmänheten är ordet våldtäkt väldigt viktigt. Det är bara det att traditionellt så har våldtäkt krävt något inslag av tvång och det är klart att om en person är i hjälplöst tillstånd behöver man inte använda tvång för att tvinga till sig ett samlag. Så att.. men jag menar utifrån kvinnoperspektivet är jag beredd att säga att och jag är beredd att gå ganska långt idag men det är inte utifrån rent juridiska aspekter utan det är utifrån respekt för kvinnan. Som jag tycker det är viktigt att man är beredd att införa att även kalla.. äh utnyttjande av ett hjälplöst tillstånd.. äh eller varje situation där det borde vara uppenbart att i kvinnan inte har uttryckligen samtyckt till ett samlag, att man skulle kunna kalla det för våldtäkt.”

Här blir det påtagligt hur ett ”kvinnoperspektiv” enligt Karl skiljer sig från vad han uppfattar som det ”rent juridiska”, vilket går i linje med det Diesen beskriver som att juridiken bygger på historiskt sett manliga värderingar och synsätt.⁴²

Sutorius/Kaldal menar att rätten och lagstiftningen ger intryck av att vara könsneutral och objektiv, då de formella skillnaderna mellan könen är borta. ”I praktiken bygger dock rätten på en manlig tradition och eftersom rättstillämpningen i hög grad handlar om värderingar betyder detta att kvinnors erfarenheter har svårt att göra sig gällande.”⁴³

I sin egen förståelse av våldtäkt är Karl dock beredd att gå längre än vad lagen ditintills medgett, detta överensstämmer med hur den nya lagen är utformad, vilket också kan förstås som att Karl är insatt i denna, samt att denna del av lagändringen ger uttryck för hans egen övertygelse.

⁴² Diesen, 2005: 208

⁴³ Sutorius/Kaldal, 2003:31

”C: Tror du att det kommer att bli någon förändring efter lagändring den första april?

K: Det kommer det definitivt och bli, men frågan är om lagändringen räcker, jag har ju själv varit med om att skriva en artikel tillsammans med två andra, Älvjösö (ohörbart) och en annan advokat. Där vi kritiserar den här utredningen och propositionen därför att man inte tar frågan om kvinnas samtycke som är helt avgörande. Naturligtvis är det stora bevisvårigheter även om man skriver in frågan om samtycke i lagtexten men nu finns det en dom från europadomstolen.. som där man kommer fram till att det är samtycke som är den avgörande frågan om man ska kunna dömas för våldtäkt eller inte. Och det dom fällde på går in för att man inte hade med den aspekten i lagstiftningen. Och då går de ju och stiftar en ny lag där vi faktiskt struntar i det här helt och hållet. Och det tycker jag och vi som skrev den här artikeln att det är lite märkligt därför att europakommissionen är svensk lag idag och praxis från europadomstolen gäller i Sverige. För då får vi en intressant situation där domstolarna skall om någon advokat eller målsägande biträde hävdar europarätt mot den svenska lagen så uppstår det något som kallas för lagkonflikt.”

Det är tydligt att Karls ståndpunkt inte överrensstämmer med den som regeringen här ovan argumenterar för och där man uttrycker en oro över att fokus i ännu högre grad riktas mot offret. Karl argumenterar för en ”samtyckesreglerad” våldtäktsbestämmelse och kommer själv in på de konsekvenser som kan uppstå ur en sådan:

”Alltså att man löser det här problemet med en kvinna i hjälplöst tillstånd.. eller där samtycket inte framgår på ett klart sätt genom att säga att, jaa då blir det i alla fall en våldtäkt om man inte, alltså att man kastar över bevisbördan på gärningsmannen. Så att säga på något sätt. Att han har haft anledning att verkligen tro att det förelåg ett samtycke, men det är väldigt väldigt komplicerade bevisvårigheter i en sådan situation för en tjej som är helt totalt utslagen. Äh.. ja [skratt] ja då blir det nästan moraliska.. tankar men.. och det är det som kryper in.. i diskussionerna i domstolen som är ganska osmaklig naturligtvis. Men vi som är normala människor alltså inom citattecken (kort skratt) vi skulle aldrig våldföra oss på en kvinna som är totalt utslagen för det är inte intressant men det..det hör inte till normalt vett att göra det. Men.. vad är normalt och vilka normer, och hur ska vi alltså skriva in dom i bevisvärderingsreglerna eller någonting liknande det blir väldigt svårt.”

Karl säger: ”Men vi som är normala människor”, och tar avstånd ifrån det som inte hör till ”normalt vett”, och antyder här att våldtäkt är något som utförs av avvikande, ej helt friska människor. Samt tillägger också att det normala och dess normer blir svåra att skriva in i bevisvärderingsreglerna.

Den amerikanska feministiska sociologen Diana Scully har i sina studier velat fokusera på männen som våldtar och deras motiv för att just ändra den inriktning som

begränsar våldtäktsproblematiken till att vara ett kvinnoproblem, och istället förstå våldtäkt som ett mansproblem. Hon menar att tolkningarna av utövarna av ”sexual violence” som sjuka, eller försöken att söka förklaringar hos offren, leder till att ansvarsfrågan dels förskjuts från förövaren till offret, samt att aggressivt sexuellt beteende hos män klassas som ovanligt, när det i själva verket är mycket vanligt. Det innebär också att ett socialt problem analyseras på individnivå och att dess kontext då blir irrelevant.⁴⁴

Jeffner beskriver hur den feministiska sociologen Liz Kelly betonar vikten av att se olika uttryck för ”sexual violence” som ett kontinuum, vilket enligt henne innebär att det finns ett samband de olika uttrycken emellan och att dessa pågår, sanktioneras och är *en del* i ett patriarkalt samhälle. I Jeffners tolkning så menar Kelly att detta kontinuum innebär att förväntat ”normalt” och förväntat ”avvikande” manligt beteende glider in i varandra.⁴⁵

Så här berättar: Sune som är kriminalinspektör när han får svara på samma fråga.

”S: Ja det är möjligt att det ligger någonting i det att vi har lagar som så att säga är tillräckliga det är väl mycket möjligt, jag tror ju om vi tittar över landet som helhet så är vi inne på nåt som, där kan vi få stora skillnader men det gäller inte bara den här typen av brott utan det klart att vi skriver av många, många brott på grund av att vi har sån otrolig mängd, och det här tenderar ju att höja nivån för vad som är avskrivningsbart, jag är helt övertygad om att vi i Solna eller i norrort skriver av betydligt mer än i en mindre stad som kanske har tiotusen invånare där du kanske har ett sexualbrott per år eller två per år, där lägger du ner enorma resurser, här finns inte den möjligheten så att där har du nog den största skillnaden.”

Ur Sunes perspektiv finns det tydliga skillnader, men som han menar beror på resursbrist och större arbetsbörda i en storstadsregion vilket höjer nivån för vad som är avskrivningsbart. Tidigare nämnda Swärd Lindblom och Del Sante samt även Jennie Dackman och Carolina Diaz, har gjort en genomgång av samtliga anmälningar inom ett polisdistrikt under ett år eller flera och har kunnat visa att åtalsmöjligheten i huvudsak kan knytas till demografiska faktorer, det vill säga till egenskaper hos förövare och offer.⁴⁶

Om en förundersökning aldrig inleds och förhör aldrig hålls blir det omöjligt att bedöma tillförlitligheten av målsägandes utsaga. Och om en förundersökning läggs ner på ett alldeles för tidigt stadium då till exempel en namngiven misstänkt ännu inte hörts (fall 13)⁴⁷, så är det ett allvarligt hot mot rättssäkerheten. Det medför också att det är nödvändigt att undersöka *var* ”nivån för vad som är avskrivningsbart” ligger, samt vilka faktorer som spelar

⁴⁴ Scully, 1994:4

⁴⁵ Jeffner, 1998:252

⁴⁶ Diesen mfl. 2005:217-218

⁴⁷ Swärd Lindblom, 1993: 8.2

in. Barbro som numera är pensionerad kriminalkommissarie uttrycker sig mycket bestämt på våra frågor om lagen:

”B: Ja ja, jag har alltid tänkt så här; det finns ingen rättvisa det finns, å det här med, för allting beror på vilken polispatrull det är som kommer först till plats, det beror på hur, på vilken utredningsman det ramlar på bordet nån morgon, det beror på vilken försvarsadvokat du får, det beror på vilken, om det kommer till åklagare, vilken åklagare du får, det beror på nämndens sammansättning, /.../

C: Första april så kommer ju en lagändring där man vill sammanföra flera brott under en rubrik så att säga, under våldtäktsrubriken, man vill kalla det som idag kallas för sexuellt utnyttjande för våldtäkt och man vill ju till exempel inte längre se så milt på det här med alkoholintag vad det gäller barn och såna saker, man vill föra in det under rubriken våldtäkt, hur ser du på det?

B: ... Jag har lite svårt att tro på det, jag har jobbat med de här unga flickorna, barnen...det var ju liksom våldtäkt varje gång deras pappor förgrep sig på dom..och så var det hela tiden..

C: Mm

B: Jag kommer ihåg en flicka, jag kommer ihåg nästan alla flickor, som sa och jag hade träffat henne flera gånger, ”vet du” sa hon, ”det är så fantastiskt, jag har, jag har klarat ett prov i engelska”, och det var det första provet hon blev godkänd i, därför att; ”hela tiden i skolan så satt jag å tänkte, var ska jag klä av mej, var i sängen ska jag ligga, hur ska jag”, det var det enda som snurrade i hennes huvud för hon visste vad som hände när hon kom hem på kvällen, och hon var elva år (ohörbart) va, och då anser jag att alla dom här övergreppen det är våldtäkter, jag hade faktiskt en tjej som blev våldtagen med, hennes pappa slog henne, ordentligt varje gång han skulle ligga med henne, men du talar om lagen ..”

Det var svåra fall Barbro utrett under sin tid som kommissarie, och våra frågor om lagen överskuggades av tragiken i det hon valde att berätta. Men vi vill ändå ta fasta på hennes konstaterande att: ”det finns ingen rättvisa”, för allt beror enligt henne på vilka individer som först kommer att möta dig och alla de som hanterar ditt fall ända upp i domstol. Då Barbro var verksam så utredde hon övergrepp på både pojkar och flickor även om det senare var betydligt vanligare.

Diesen konstaterar att ingenstans i världen har barn som blir indragna i en brottsprocess, ett så starkt lagligt skydd och stöd som i Sverige. Och när ett barn förhörs så brukar det bli ett enda videofilmat polisförhör som sedan förs vidare i rättsprocessen så att barnet slipper vara med, tanken med detta är att barnet ska kunna gå vidare i läkningsprocessen och inte utsättas för vidare påfrestning.

Han konstaterar vidare att om Sverige på så sätt kan ses som ett föregångarland så ligger vi i botten vad beträffar upplärningsprocenten (och särskilt åtalsfrekvensen). Han menar att ambitionen att skydda barnet leder till att brotten blir mycket svårutredda och svårbevisade. Finns det alltså inte en bra grund att gå vidare på efter det första förhöret, så

kommer man kanske inte ens att höra den misstänkte. I praktiken innebär detta att de flesta polisutredningar om misshandel eller sexuella övergrepp läggs ned på ett mycket tidigt stadium. Han menar att ett barnärendes fortlevnad är beroende av vilka som kommer att hantera det. Bara med ”rätt” polis, förhørsledare åklagare, målsägandebiträde och domare kan ärendet leda så långt som till en fällande dom för förövaren.⁴⁸

Så Barbro konstaterande att: ”det finns ingen rättvisa”, får på ett tydligt sätt stöd i den juridiska forskningen, även om professor Christian Diesen inte uttrycker sig i samma ordalag som Barbro. Anette som är verksam som advokat har ett annat sätt att förhålla sig till våra frågor om lagen:

”C: Ja om det finns skillnader i hur lagen tillämpas i våldtäktsmål

A: Menar du.. äh till exempel om en prostituerad blir våldtagen kontra en överklasskvinna, är det så du menar?

C: Jaa det kan vara ett exempel beroende på

A: Det skulle jag kunna tänka mig att.. att prostituerade har svårare att.. äh.. övertyga rätten om att hon har blivit våldtagen.. möjligen. Äh det kanske är svårare också.. äh jag skulle kunna föreställa mig att homosexuella män kanske har ett större motstånd att göra anmälan men det var kanske inte det du var ute efter?

CZ: Vi är inte ute efter något speciellt utan vi ställer frågorna och sen får du uppfatta dom så som du känner.”

Här ovan blir det tydligt att Anette tror att vi är ”ute efter” en särskild sorts svar vilket skapade en viss osäkerhet kring huruvida hon svarat ”rätt” eller inte, men det framgick ändå med tydlighet att Anette själv anser att det kan finnas skillnader i hur lagen tillämpas.

”A: Vi har ju nu en ny lagstiftning på gång nu som ska gälla från första april.. äh där.. det här handlar om att det är ett problem. Har man samlag med en under 15 år då är det våldtäkt.. enligt det nya förslaget och det är därför som HD inte tog upp det.

CZ: Hur ställer du dig till det, alltså lagförändringen?

A: Den är både bra och dålig tycker jag, det här tycker jag är bra.. när man har samlag med barn under 15 år för det har jag själv reagerat på i vissa mål.. äh när föräldrar har samlag med sina döttrar som kanske är tio, elva år och det inte blir våldtäkt utan grovt sexuellt utnyttjande då. Äh.. det.. är ju så fel... och det är ju så klart att det är våldtäkt på barnet, så kan man ju känna att det är även juridiskt.. äh men nu blir det ju så i fortsättningen och där tycker jag att det är bra. Men... det här.. det är ju fortfarande bevisproblem med den nya lagstiftningen när det gäller mot kvinnor, alltså äldre än 18 år där det är våldtäkt, där man även, eller även ska vara våldtäkt när man är påverkad, alltså nu är det ju så om man är berusad så får man i princip, äh

⁴⁸ Diesen mfl, 2005:196-197

jag ska inte säga att dom får skylla sig själva men det blir inte våldtäkt. Utan det blir ett annat brott då.. äh men det är ju en bevisfråga det här om man ville eller inte. Ni kan ju tänka er till exempel på en fest när alla är lite påverkade och så hamnar man i säng med nån.. är det en våldtäkt?"

Med den nya lagstiftningen menar Anette att det fortfarande är bevisproblem med alkoholpåverkade vuxna kvinnor som blir våldtagna, men med den då gällande lagstiftningen, så är det mer som att: "så får man i princip, äh jag ska inte säga att dom får skylla sig själva men det blir inte våldtäkt". Som vi tolkar Anette så ger hon uttryck för att det finns värderingar inom den rättsliga hanteringen som styr brottsrubriceringen, har du självmant druckit alkohol så: "blir det inte våldtäkt". Anette säger också: "och så hamnar man i säng med nån .. är det våldtäkt?", vilket återigen leder oss in på samtyckesproblematiken.

Jeffner tar upp statsvetaren och juristen Catherine MacKinnons förståelse av våldtäkt, hon argumenterar mot den ickefeministiska (och delvis också den tidig feministiska) forskningens förståelse av våldtäkt som uttryck för något annat än sex. Hon menar att poängen med att förstå våldtäkt som "våld och inte sex", har varit att söka hävda en icke könad och icke sexuell grund för våldtäkt, för att kunna bejaka sex och samtidigt fördöma våldtäkt. MacKinnon menar att istället för att fråga vad som är "våld" i våldtäkt, bör vi fråga oss vad som är "icke våld" i samlag. Hon menar vidare att om vi i definitionen av våldtäkt lägger för stor vikt vid kvinnors samtycke så bidrar det till förståelsen av att kvinnor alltid vill ha samlag om de inte aktivt säger nej.⁴⁹ Så här svarade Anette på vår fråga om lagen och tillämpningen:

"A: Äh jag kan inte hålla med om att det är så utan jag tyckte att de gamla lagen var bra. Alltså jag är ju inte nån förespråkare för, jo det jag tycker är bra med den nya lagen det är det här med våld mot barnen, det tycker jag men när det gäller våld mot vuxna kvinnor som är över 18 år så tycker jag att den gamla lagen var.. den var tydlig. Och jag säger det alltså, de.. det är mer ett massmediekrav det här att allting ska vara våldtäkt men jag tycker att är det en våldtäkt så ska det vara en allvarlig kränkning mot kvinnan och har det varit en våldtäkt då har det dömts till det, annars har det varit grovt sexuellt utnyttjande. Och man får som gilla läget att allting inte är våldtäkt (litet skratt) äh detta om det men det här.. med att.. man har behandlat folk olika.. var det det som var frågan? /.../ "

Anette anser att: "är det en våldtäkt så ska det vara en allvarlig kränkning mot kvinnan", en tanke som slog oss var är *vad* som omfattar en "allvarlig" kränkning och *vem* som egentligen bör avgöra graden av kränkning, om man nu förväntas "gilla läget" att allt inte är våldtäkt. Vi frågade även Anette vad hon trodde att de ville uppnå med lagändringen:

⁴⁹ Jeffner, 1998:258-259

”A: Jag vet inte. näe jag måste nog säga att det är en politisk eftergift mot det här massmediedrevet.. äh som kräver att fler liksom ska kunna dömas för våldtäkt, då vill man utöka den här.. äh kretsen eller ..som.. äh .. som brottet att fler fall ska kunna vara våldtäkt och då har man tagit med även när man är berusad. Så som det inte var tidigare om inte någon proppat i dig sprit och ville att man skulle bli full och jag skulle säga att det är jättesvårt om kvinnan är lite full och mannen är lite full och man tror att nån är med på det och plötsligt så får man höra att hon inte var med på det och hur ska man kunna bevisa det. Det är dösvårt.”

Det är således mycket svårt att bena ut vem som gjort vad när båda parter är lite berusade, vilket för in oss på Susan Brownmillers tankegångar i Jeffners tolkning:

”It (rape) is nothing more or less than a conscious process of intimidation by which *all* men keep *all* woman in a state of fear” Hon studerar och förstår våldtäkt som en reflektion *och* upprätthållare av det patriarkala samhället.⁵⁰ Detta kan då sägas vara vad som händer om man accepterar att kvinnor lever under ett potentiellt hot om att är du ”lite full”, och blir våldtagen, så ”blir det inte våldtäkt” i den rättsliga processen, vilket framkommer i Anettes berättande. Så här svarade Magnus som är verksam som hovrättsråd på vår fråga om det finns skillnader i hur lagen tillämpas:

”M: Så är det ju alltid det är en generell reglering på förhand av en typisk företeelse, sen när det händer saker i verkligheten så ska man så att säga jämföra det som har hänt hur det passar ihop med den här generella regeln, och det är ju alltid en mänsklig verksamhet den här tillämpningen, det går ju inte att stoppa in i en dator och få ut ett svar i andra änden, utan det är ju människor som sysslar med detta så svaret på det är ju egentligen ja visst tillämpas det olika, olika domare har.. ja, olika sätt att tänka, de är olika skickliga, de lägger större vikt vid vissa saker, så att på det sättet visst är det skillnader, frågan är om hur stora dom skillnaderna egentligen är, det är svårt för mej och säga, jag tror inte de är så där jättestora, därför att, dels så är det den här generella regeln som inte tillåter hur stora utsvävningar som helst, sen har man då praxis från högsta domstolen, /.../”

Enligt Magnus så finns det skillnader eftersom ”olika domare har ..ja, olika sätt att tänka, de är olika skickliga, de lägger större vikt vid vissa saker”, däremot tror inte Magnus att skillnaderna är så stora. Om vi tar fasta på det som framkommer i Magnus berättande om att vissa lägger större vikt vid vissa saker än andra, och ställer det mot ett påstående från Barbro som framkom under intervjun med henne. ”Min dröm var liksom att föreläsa för domare och nämndemän, att dom skulle förstå, för dom förstod inte [...] å det var nästan bara män i församlingen så, dom förstod inte”

⁵⁰ Jeffner, 1998:240

I Magnus berättande framkommer att han upplever att det skett mycket förändringar under senare år, och framförallt har könsfördelningen bland hovrättsråd blivit jämnare. Trots det bör man ha i tanken att många av dem som var verksamma för sju år sedan när Barbro fortfarande var verksam, fortfarande är aktivt utövande i sitt ämbete i dag. Så här uttrycker sig Magnus på vår fråga om lagändringen:

M: Om jag har förstått det hela rätt, jag har inte läst på speciellt mycket om den där, jag har bara följt den allmänna debatten, den stora grejen är att man föser in flera olika, det som i dag är olika sorters brott, föser man in under våldtäktsbrottet, i dag krävs att det är våld, ja det hörs ju på namnet, att det är våld med i spelet, är det tvång och såna saker, är det hot, ja hot är väl också våld, är det tvång, är det utnyttjande av att nån är väck, så är det i dag andra brott, sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande, ja det finns en del, så är det att man rensar, vad ska man kalla det för, bland dom här brottsbenämningar och för mer under begreppet våldtäkt, C: Är det här någonting som du har några synpunkter på eller?

M: Nej inte direkt alltså, för mej är det ingen stor grej, höll jag på att säga, däremot är det ju det som man har riktat kritik mot att det fortfarande är för höga beviskrav, det är för svårt att bevisa, om man nu tycker det är ett problem, så är ju dom kvar, om jag har förstått det rätt, det är inga lättnader i den delen, det vill säga hur processerna kommer att se ut, hur inträngande frågor och så där, finns ju kvar och jag har svårt att se hur man ska komma ifrån dom.”

Magnus ger uttryck för vad flera av våra intervjupersoner menar, nämligen att för honom innebär den nya lagförändringen ingen stor förändring eftersom det verkliga problemet fortfarande kvarstår, att det är för höga beviskrav. Därmed kommer processerna fortfarande att i stort sett se likadana ut.

Efter att noggrant har läst igenom lagändringen i betänkandet från utskottet så väcktes tanken om hur man som hovrättsråd med relativt stor säkerhet bedömer en sådan viktig sak, bara utifrån att ha följt ”den allmänna debatten”. Lasse som är verksam som kriminalinspektör har följande att tillföra på vår fråga om skillnader i tillämpningen av lagen:

L: Hur menar du i olika regioner i landet eller?

C: Jaa eller på andra sätt i tillämpningen av...

L: Inte tror jag.. inom polisen det tror jag inte, vi har ju, i botten så finns det ju alltid en anmälan, det kommer in en anmälan och vi har väl samma arbetssätt, att man håller förhör med den som är drabbad, man gör den gynekologiska undersökningen och tekniska undersökningen på brottsplatsen så att det är nog samma mönster sen kan det väl va lite skillnad när man kommer upp på högre nivå, när man kommer upp på åklagarnivå, när de gäller redovisning utav materialet .. det kommer ju in, ibland kan man ju, polis och åklagare har ju ibland olika uppfattningar, vi som poliser tycker ju ibland kanske att åklagaren skulle kunna prova å driva till åtal nåt ärende, det kan va våldtäkt det kan vara andra ärenden, så där vi inte fullt ut kanske förstår den problematik som dom har, utan att dom åtalar, dom åtalar ju när det i princip är helt på det klara med att det

blir en fällande dom, dom går inte upp i åtal, inte gärna i varje fall, vid grövre brott kanske dom gör det, men inte, dom går inte upp å går på där oddsen är väldigt dåliga att det ska bli en fällande dom, då går de inte upp i tingsrätten med det.”

Lasse har den uppfattningen att poliser i huvudsak arbetar på ett likartat sätt, och förskjuter frågan om skillnader om tillämpning upp till en högre nivå. Han särskiljer på så sätt sig själv och sin yrkeskår, ifrån både eventuell kritik och ansvar genom att förlägga problemet hos åklagaren, med betoning på att man ofta inte är överens med denne.

Att Lasse anser att alla poliser behandlar anmälan om våldtäktsmål utifrån samma arbetssätt och mönster kan relateras till Gunnar Ekmans forskning om hur poliser arbetar, *Från text till batong*. Enligt Ekman handlar polisyrket mycket om en inlärnings-socialisation det vill säga att polisaspiranter lär sig polisarbetet främst i interaktion med äldre kollegor. En liten del lär de sig även via formella utbildningar, men till största delen sker det via det praktiska arbetet tillsammans med erfarna kollegor i små informella grupper. Det är inte bara tekniker som nya poliser lär sig på detta sätt utan också motiv, drivkrafter och attityder. De lär sig även att dela in människor i ”vi” är poliser och ”dom” alla andra.⁵¹

Socialisationsprocessen påstås vidare vara något som lär nya poliser vad som är rätt och riktigt, med andra ord ger denna process nya poliser en ”cope code” ett antal normer att följa.⁵² Niklas, verksam som åklagare uttrycker sig på följande sätt när han besvarar samma fråga:

”N: Där måste jag tänka lite faktiskt, äh...ja alltså, jo det tror jag, att det finns. Jag kan till exempel .. säga så här, det här kanske är ett svar som ni inte förväntar er, men det finns ju alltid.. i det här bedömningen som vi ser det ett omvänt könsperspektiv och det är att kvinnor nästan alltid döms mildare än män när dom har begått samma brott. Och att det nästan är omöjligt att få kvinnan fälld för våld i mål [ohörbart] som har förgripit sig på sitt eget barn. Det är nästan omöjligt. Jag har pratat med kolleger om det här och dom har samma erfarenhet, det här är något som man inte kan ta till sig.

C: Vad tror du att det beror på? N: Jaa det beror helt enkelt på en ... ett moralisk brott [skratt] eller vad som helst, det är något som man inte tänker kan förekomma helt enkelt.”

Niklas säger att ”det här kanske är ett svar ni inte förväntar er”, där han utgår ifrån en underliggande föreställning om vad vi som intervjuar tänker om ”kvinnor som förövare”. Att

⁵¹ Ekman,1999:18-19

⁵² Ibid

detta skulle vara främmande för oss, men även för en generell allmänhet: ”det är något *man* inte tänker kan förekomma helt enkelt” (vår kursiv.).

Naturligtvis förekommer det att förövare är kvinnor och vi konfronterade därför Barbro, vår pensionerade kriminalkommissarie, med en fråga om kvinnliga förövare och hon menade att ”där finns det ett stort mörkertal”. Hon anser dock att det är en stor skillnad när flickor var utsatta för sina fäder eftersom det alltid innebar våld, eller hot om våld, till skillnad från när mödrar förgrep sig på sina söner. Då var det mer tal om ”smek” och ”mamma visar hur jag ska göra som vuxen”, vilket Barbro menade påverkade anmälningsbenägenheten och möjligheten att leda till åtal.

Diesen konstaterar att kvinnor generellt svarar för en mycket liten del i den samlade brottsligheten, i synnerhet om det gäller lagförda brott mot person, där kvinnor svarar för cirka 10 %, vilket har varit relativt konstant under många år.⁵³ Han menar annars att vad som kännetecknar en kvinnlig förövare av våldsbrott, är att deras våld vanligen riktas mot en närstående. I en studie som gjorts av Jenny Yourstone så fann hon att kvinnliga förövare av våldsbrott i betydligt högre grad än manliga förövare, hade blivit hotade, utsatta för våld och sökt socialtjänst, polis eller vård före det aktuella brottet.⁵⁴

Niklas uppmärksammar även något som han ser som ett ”omvänt könsperspektiv”, där kvinnor nästan alltid döms mildare när de begått samma brott. Denna särbehandling av kvinnliga förövare tycker sig även Diesen se i sitt material, och menar att denna särbehandling bottenar i stereotypa uppfattningar om kvinnlig natur och karaktär.⁵⁵ Den fråga vi ber Niklas svara på är densamma som vi redan flera gånger tidigare varit inne på, om det finns skillnader i hur lagen tillämpas:

”N: Jag skulle vilja säga att det nästan alltid handlar om bevis problem, det är någonting som man inte uppmärksammar i debatten. Utan att .. det är som jag brukar säga när det gäller sexualbrott, och själva.. äh att utöva sexualitet är ju inget i sig, det är ju en legal hantering, till och med en önskvärd hantering men att det inte får ske mot någons vilja. /.../”

Niklas menar i sitt berättande om bevisproblem i samband med sexualbrott, men att själva utövandet av sexualitet är en önskvärd hantering, som dock inte får ske mot någons vilja.

⁵³ Diesen, 2005:212

⁵⁴ Diesen, 2005:213

⁵⁵ Diesen, 2005:214

Sutorius/Kaldal menar att det handlar om just *sexuell makt*, där våldtäkt skiljer sig från annat våld i första hand för att det är en handling av största intimitet, som genom bristande ömsesidighet och respekt, förvandlas till ett övergrepp. Och att den skiljer sig från andra övergrepp eftersom att utöva sexualitet i grunden har en positiv, ömsesidig karaktär. Men när sexualitet kopplas till övervåld så blir övergreppet inte bara en individuell fråga utan också ett strukturellt, kulturellt problem.⁵⁶ Vi frågade också vad han tror att de vill uppnå med lagändringen:

”N: Jag tror att man vill uppnå med lagförändringen att.. jag tror att det känns... stötande kanske att ...när man på något sätt ifrågasätter det som folk man uppfattar som våldtäkt, rubriceras som någonting annat. Jag kan tycka att den här lag ändringen är mest, mycket kosmetika snarare än ett reellt innehåll och det är att man lugnar folkopinionen och kallar sexuell utnyttjande för våldtäkt. Alltså det här med, framförallt det här med berusade tjejer som inte kan eller huvudtaget inte har möjlighet att kunna ge något samtycke. Men det är ju möjligt att... att det har någon normativ funktion så till vida att utgångspunkten är inte att en kvinna ska kunna bli utsatt för [ohörbart] det här får inte ske alls [ohörbart].”

Niklas ser i likhet med Magnus att frågan med problematiken runt bevisningen är det som står i centrum när det gäller sexualbrott och att problematiken sannolikt kommer att kvarstå, samt att den nya lagändringen i huvudsak är till för att lugna folkopinionen. Den här inställningen delades även av Inger verksam som hovrättsråd, vilket framkom då vi frågade om hon trodde att den nya lagändringen skulle medföra någon förändring. Så här svarade hon: ”[skratt] Nej det tror jag inte. Näe det är just det här att man bara sätter .. en etikett på det här. En och annan etikett på det här, men annars är problemet kvar, så jag tror inte att det kommer att förändra särskilt mycket”. Vi frågade Inger om hon trodde att det fanns skillnader i hur lagen tillämpas i våldtäktsmål, och då svarade hon lite tveksamt:

”Nj..a jag vet inte ...det kan det väl kanske, det gör det ju säkert alltså eftersom det är.. ett stort land som vi lever i och det döms ju våldtäktsmål över hela landet. Men egentligen så tror jag nog att praxis är ganska fast på det här området. Det finns vägledande och avgörande från högsta domstolen och dom läser man ju på inför varje tillfälle då man sätter sig i våldtäktsmål för att döma. Så att det är nog ganska lika från juridiska utgångspunkter, sen kan man ju göra om det är nödvändigt för bevisvärdering och alla våldtäktsoffer är ju också väldigt olika. Jag läste någon artikel i tidningen var det väl igår eller om det var idag det stod om den här utländska kvinnan som blev utsatt för våldtäkt av sin man och så kom hon till tingsrätten och tog tillbaka allting hon sa, och sa att det hade inte hänt någonting och det.. att hon hittat på det här från början till slut. Och så blev han ju naturligtvis frikänd i tingsrätten, och sen ångrade hon sig och ville komma igen då och berätta hur det var. Och det där är en ganska vanlig situation framförallt när det ..är kvinnor med utländsk

⁵⁶ Sutorius/Kaldal, 2003:30

bakgrund som inte riktigt...dom har naturligtvis svårt att finna sig till rätta i samhället och dom tycker det är svårt att sitta inför män och berätta om övergrepp och så där. Men.. i det läget så räcker inte bevisningen, men säger kvinnan i rätten att det inte har hänt någonting då kan man ju inte döma även om man känner sig övertygad om att här ligger en hund begravnen. Så, det är då på bevisvärderingen då som man kan tycka ibland att det kan bli olika domar eller konstiga domar.”

”Alla våldtäktsoffer är ju också väldigt olika”, i Ingers svar på vår fråga så framkommer i berättandet att fokus ligger på offret, där det blir av avgörande betydelse för bevisvärderingen *hur* offret är, och *hur* offret förhåller sig i processen. Här har vi anledning att återkomma till den problematik som uppstår enligt Scully när fokus läggs på offret och inte på förövaren och därmed medför att våldtäkt förstås som ett kvinnoproblem istället för ett mansproblem.⁵⁷

Anna Sundén har i sin studie av underrättspraxis kommit fram till att det som är mest problematiskt är när åklagare och domstolar inte tillämpar de redan existerande reglerna på ett adekvat sätt.⁵⁸ Hon menar att problem uppkommer i de fall där åklagare och domstolar inte har relevant kunskap om kvinnomisshandel, och att personer inom rättsväsendet många gånger har svårt att förstå en utsatt och pressad kvinnas till synes ologiska agerande i rättssalen.⁵⁹ Inger utvecklar sin tanke om ”kvinnor med utländsk bakgrund” på vår nästa fråga:

”C: Men funderar man då till exempel över kvinnor och män det vill säga det här med etnicitet, att man kanske skulle ändra på strukturen eftersom du nämnde svårigheterna för vissa kvinnor att bli förhörda av män och så vidare.

I: För att komma åt det där. Jag tror inte att man ska ändra lagstiftningen, det tror jag inte, men det man ska göra det är att man måste ställa upp och stötta dom mycket mera. Dom behöver kanske hjälp utav kvinnojouren eller något motsvarande, att dom vet vad som kommer att hända vid en rättegången och att man talar om för dom att här kommer det sitta män och dom kommer att ställa frågor till dej som du tycker är pinsamma att svara på, men du måste göra det och det och det kommer att hända. Så att de är mer psykologiskt förberedda, så att dom orkar genomföra det här. Det tror jag att man ska göra, men lagstiftningen tror jag man inte ska ändra på för att man ska göra någon speciell bedömning utav andra kulturers sätt att se på det här, utan här lever vi i Sverige och här är svenska regler som gäller. Och det måste vi hålla styvt på att det gör över hela linjen så att säga, men däremot så kanske man behöver andra insatser.”

Inger säger att: ”dom kanske behöver hjälp utav kvinnojouren eller något motsvarande”. Detta är något som leder oss in på ett resonemang av Heléne Thomsson:

⁵⁷ Scully, 1994:2

⁵⁸ Studien gjordes före lagändringen 2005-04-01

⁵⁹ Sundén, 2004:49 (red) Granström

”Ett behov som kvinnor dock alltid tycks ha är skyddet av den egna integriteten, skyddet mot att bli utnyttjad sexuellt och på andra sätt av de mer maktstarka, och stödet i att kunna påverka sin situation.”⁶⁰

Thomsson anser också att marginalisering är en allvarlig form av förtryck och kan motverkas av att ge grupper som marginaliseras hjälp med att bli sedda, att föra dess talan och synliggöra förtrycket. Det vill säga att försöka förändra förutsättningarna istället för individerna, samtidigt som man stöttar dessa. Liknande resonemang för Iris Marion Young i *Justice and the politics of difference* där hon också påpekar att marginalisering är en farlig form av förtryck, kanske den allvarligaste av dem.⁶¹

Sammanfattande analys

På våra frågor om lagen, dess tillämpning och en eventuell förändring efter lagändringen, så menade våra intervjupersoner att det fanns skillnader i tillämpning. De hade dock olika uppfattningar om vari skillnaderna bestod, det talades om ”kvinnoperspektiv” kontra ”rent juridiska aspekter”, sett ur ett jämställdhetsperspektiv så kan man liksom Catharine MacKinnon, se detta som ett uttryck för den manliga dominansen inom juridiken.⁶² Det nämndes också resursbrist vilket enligt intervjupersonen torde höja nivån för *vad* som var avskrivningsbart.

Sutorius/Kaldal påpekar i sin studie att *vad* som var anmärkningsvärt var att nedläggningen av förundersökningen ofta sker i ett alltför tidigt skede och detta trots att målsägandens utsaga i inledningsskedet inte uppvisat några brister. Denna studie visar också att det under utredningens gång sker en subjektiv bedömning, vilket innebär att vissa kategorier av ärenden ligger i farozonen för att avfärdas utan att utredas.⁶³

Sätter man detta i relation till Swärd Lindblom och del Santes studier, där de undersökt varför så många anmälningar om våldtäkt sällas bort redan på anmälningsstadiet, innan någon förundersökning inletts, så öppnas även andra perspektiv. I en avvägning av *vad*

⁶⁰ Thomsson, 2003:81 (red) de los Reyes, Molina, Mulinari

⁶¹ Jfr Young, 1990:53-55

⁶² MacKinnon, 1991:21

⁶³ Sutorius/Kaldal, 1993:164

som kan vara avskrivningsbart torde då olika värderingar och attityder kunna spela en roll för om ett fall går vidare till rättslig prövning.

Det framkom också att det är av stor betydelse *vem* offret först får möta och vilka individer som sedan kom att handha fallet, och delta i den rättsliga processen. Denna tanke får också stöd i Diesens studie där han menar att ett barnärendes fortlevnad är beroende av vilka som kommer att hantera fallet. Bara med ”rätt” polis, förhållsledare, åklagare, målsägandebiträde och domare kan ärendet leda så långt som till en fällande dom för förövaren.⁶⁴

Det nämndes också skillnader i tillämpning, som kan sägas hänga ihop med demografiska faktorer, där intervjupersonen menade att en prostituerad kunde ha svårare att övertyga rätten, än en överklasskvinna. Samma intervjuperson berättade att brottsrubriceringen sannolikt inte skulle komma att bli våldtäkt om kvinnan själv intagit alkohol, vilket vi tolkar som en indikation på att det finns värderingar runt kvinnor och alkoholintag som spelar roll i den rättsliga hanteringen av dessa fall. Det framkom även värderingar rörande graden av kränkning med anledning av sexuella övergrepp, vilket vi vill knyta till Anderssons diskussion. Hon menar att de olika sexuella övergreppen kriminaliseras genom att de olika straffbuden anger olika typer av sexualhandlingar som sker genom tvång eller utnyttjande. Och där de allvarligaste brotten är de som lagstiftaren anser innebär den allvarligaste kränkningen av offret, här har man i huvudsak då värderat kränkningen i relation till den sexuella handlingen. Därmed har samlaget ansetts som den mest kränkande handlingen.⁶⁵

Andersson menar dock att sett ur offrets perspektiv, är det inte självklart att han eller hon har blivit mindre kränkt när förövaren utnyttjat hans eller hennes hand för att onanera åt sig. Hon frågar vidare vad som är den egentliga förklaringen till att dessa handlingar bedöms så olika, är det möjligen så att samlagsbegreppets betydelse vid ömsesidiga heterosexuella sexualhandlingar gör att lagstiftaren relaterar till sådana. Och av den anledningen menar att en sexualhandling måste vara lik ett samlag och utgöra någon form av manlig penetrering av kvinnans kropp, för att offret ska bli sexuellt kränkt i hög grad. Hon konstaterar också att: ”det är anmärkningsvärt att dessa brott, som formellt sett rör den könsneutrala individens sexuella integritet, även idag definieras utifrån en traditionell syn på

⁶⁴ Diesen, 2005:196-197

⁶⁵ Andersson, 2004:126

manlig heterosexualitet och inte i relation till offrets grad av kränkning.”⁶⁶ I det sammanhanget kan det också nämnas att en av våra intervjupersoner ville lyfta fram det han kallade för ”ett omvänt könsperspektiv”, där han menade att kvinnor nästan alltid döms mildare än män.

Det nämndes också skillnader i tillämpningen av lagen, utifrån aspekter av att olika domare har olika sätt att tänka och är olika skickliga, vilket torde innebära att denna skillnad i tankesätt är influerat av värderingar och normer som får betydelse i ett våldtäktsmål. Diesen menar att när det gäller andra brott än sexualbrott som riktar sig mot kvinnor, så finns det ofta en i grunden beskyddande attityd både i lag och tillämpning. Detta medför att brott riktade mot kvinnor har ofta ett högre straffvärde än samma brott riktat mot män. Han menar vidare att bakgrunden till detta tänkande finns i könsrollsmönstren, detta synsätt har dock en baksida för om det är kvinnans man eller partner som begått brottet mot henne finns det ofta ett överslätande drag i bedömningen.⁶⁷

Det talades också om att möta brottsoffrets behov, som då i ett exempel utgörs av en ”utländsk kvinna”, vilket fick oss att fundera över vem det är som ska definiera vems behov när en ”utländsk kvinna” möter det svenska rättssamhället? Mötet kompliceras också av de svårigheter som alltid infinner sig då människor i en underordnad position ska uttrycka sina anspråk och dessa avviker från det förväntade. Behoven kan nämligen vara oerhört olika från en kvinna till en annan.⁶⁸

⁶⁶ Andersson, 2004:126-128

⁶⁷ Diesen, 2005:226

⁶⁸ Jfr. Thomsson, 2003:81

Kapitel 3

Intervjupersonerna, rättsfall och media

I det här kapitlet vill vi lyfta fram hur de intervjuade talar om medias framställning av våldtäktsmål, och vilka konsekvenser man upplever att de mediala bilderna får i samhällsdebatten. Vi vill även ställa de olika utsagorna i intervjupersonernas berättande mot varandra och relatera dessa till påståenden i media samt till yttranden i domslut, men även till forskning inom området. Vi inleder med hur Anette som är advokat, berättar om hur hon ser på den uppmärksamhet som våldtäktsmål fått i media:

”A: Jaha.. jag har ju haft mycket våldtäktsmål själv.. äh så jag har ju erfarenhet utifrån det och jag kan ju tycka nu på senare tid att man har fokus på fel område, ta till exempel det här Motalamålet som ni säkert känner till med den här flickan, så jag är inte förvånad över att det inte blev dömt för våldtäkt. Utan det här är ju nästan ett mediadrev, tycker jag nog ..och ett felaktigt mediadrev för i såna fall är det lagen som det är fel på och inte domarna som utövar, utan jag tycker väl man har medvetet struntat i att informera om det.”

I ovanstående citat säger Anette att hon inte är förvånad att det inte blev dömt till våldtäkt i Motalafallet, efter att hon läst domen. Utan hon anser att den här domen har blivit vinklad i media och det hon reagerade starkt emot var att man har gett sig på domarna. Anette betonar att det inte är ”dom” utan det är lagen man ska angripa i så fall. Inger är inte heller positiv till medias framställning, så här svarar hon:

”I: Jag tycker den är.. tråkig.. därför..äh att den är så snedvriden. Jag upplever nog som att journalisterna skulle kunna ge en mer nyanserad bild om dom försökte sätta sig in lite mera granna i verksamheten och inte

bara ge braskande rubriker. Utan också försöka belysa det från lite olika utgångspunkter. Och jag kan ju ge dig ett exempel med det här uppmärksammade Tumbamålet tex som det skrevs om för några år sedan. Där pratades det alltid om våldtäkter men inte ens åklagaren påstod att det var en våldtäkt. Men journalisterna pratade om våldtäktsmål och våldtäktsmännen och så vidare och det tycker jag är ett bra exempel på ..när man behöver en (ohörbart).. som egentligen blir felaktig. Dom skulle kunna mer..lite granna mera undersöka journalistiken och förmedla en riktig bild istället. Det tycker jag är synd att dom inte.. äh lägger ner mer tid och möda på att försöka göra.”

Ingela som är hovrättsråd, påpekar för oss att domsluten i Motalafallet och i Rissnefallet var alldeles riktiga, att det var sexuellt utnyttjande och inte våldtäkt, men säger i nästa andetag:

”I: Jaa domsluten är ju alldeles riktiga, sen är det ju en annan sak att lagstiftningen är lite tokig, det tycker jag faktiskt, men även om jag tycker att lagstiftningen är tokig så [skratt] är jag ju tvungen att döma efter den. Jag skulle mycket väl kunna tänka mig att i allmänhetens medvetande så rubricerar man det här som våldtäkt. Man pratar om det och tänker på det som våldtäkt.”

Det har enligt Ingela inte riktigt gått fram att om det är ”fel” på domsluten, så är det lagstiftningen det är fel på. Hon förefaller inte heller anse att det är domstolarna eller åklagarna som har en tokig bild av det här utan menar att så här har lagstiftningen sett ut. Det är tydligt att både Anette och Ingela har ett ambivalent förhållande till både lagen och media och vad de igen menar är allmänhetens åsikter. Å ena sidan hänvisar man till lagen och säger att domsluten är korrekta och att aktörerna bakom domslutet inte har gjort något fel, att de inte har en ”tokig bild”. Men å andra sidan så skyller man på lagen när domslut har kritiserats i media, man förskjuter problematiken till att gälla lagen och inte aktörerna i domstolsprocessen.

I en artikel i *Svenska Dagbladet* förs en snarlik diskussion som kan kopplas till det både Ingela och Anette ger uttryck för: ”*Bluff att nya lagen löser problemet*” I SvD skriver man att Motalafallet, det kan hända igen. Här framförs att medborgare och för all del även medierna är i sin fulla rätt att ifrågasätta domstolarnas, åklagares och andras rättsinstansers beslut, men det som är beklämmande och som man bör sätta in en motkraft emot är just lynchstämningen mot åklagare och domstolspersonal som följer lagen men inte opinionen. Man nämner vice riksåklagaren Chatarina Bergqvist Levins förslag i (Brännpunkt 2/2) att domare borde gå ut och förklara varför man har dömt på det ena eller andra viset, vilket Göta hovrätt borde ha gjort i Motalafallet enligt henne.

Det påpekas att det är naturligt att man blir upprörd över hovrättens straffflindring med tanke på de övergrepp som den 13-åriga flickan blivit utsatt för, men man tillägger att å andra sidan är det absolut nödvändigt att domstolarna inte backar för att tillämpa grundläggande rättsliga principer bara för att drevet går.

Det poängteras att man inte tror att fallet, när det läggs fram för HD, kommer att beviljas prövningstillstånd på grund av att målet saknar prejudikatvärde och detta särskilt som vice RÅ offentligt har menat att det inte finns något intresse av att målet överprövas eftersom en ny sexbrottslag snart träder i kraft. Man nämner en rad tunga remissinstanser (Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen och så vidare) som har påpekat att den nya bestämmelsen fått en så vag och otydlig formulering att nya tillämpnings- och gränsdragningsproblem kan uppstå. Det konstateras med andra ord i SvD:s artikel: Med den nya lagen kommer fler, inte färre, misstänkta våldtäktsmän att slippa åtal eller frias av domstol.⁶⁹

Kan det vara så enkelt att det bara är lagen det är fel på? Sundén har i sin studie undersökt rättsväsendets oförmåga att hantera sexualiserat våld och kom där fram till att det inte är lagstiftningen det kan sägas vara fel på, utan den såg hon som bra och täckande. Utan hon menar att istället uppkommer svårigheten när åklagare och domstolar inte tillämpar de redan existerande reglerna på ett sådant sätt att lagstiftarens intentioner uppfylls.⁷⁰ En sådan kritik som Sundén för fram kan man finna även i massmedias kritik, så här står det bland annat i *Proletären*, rubriken lyder: ”*Är det fritt fram att våldta en full tjej*” Här förs ytterligare kritik som i ovanstående artiklar, det vill säga kritik mot att en domstol i ett våldtäktsmål gått på männens linje och utdelat skamligt låga straff för ett grovt övergrepp. Målet rör den 13 åriga flickan i Motala som sommaren 2004 söps full och blev sexuellt utnyttjad av fyra män. Tingsrätten motiverade de relativt hårda straffen med hänsyn till flickans låga ålder och ovana vid alkohol måste anses ha försatts i vanmakt av de fyra männen. På grund av den stora ålderskillnaden mellan flickan och gärningsmännen bedömdes brottet som grovt men i hovrätten friades två män helt, den tredje fick straffet sänkt till åtta månaders fängelse för sexuellt utnyttjande och sextonåringen fick en månads ungdomsvård för sexuellt utnyttjande.

Idag är dock samtliga män försatta på fri fot. Hovrätten resonemang byggde på att visserligen var flickan i ett hjälplöst tillstånd men att det beror på att hon självmant druckit öl och att inget tvång förekommit och därför kan männen inte dömas för våldtäkt. Åklagaren

⁶⁹ www.svd.se 2005-02-28

⁷⁰ Sundén, 2004:49 (red) Granström

valde att inte gå vidare med fallet till HD. En som har uttalat sig pessimistisk mot den nya lagen är Anna Kaldal doktorand i processrätt. Hon anser att även med den nya lagen kommer det att handla om hur lagen tillämpas i verkligheten. Hon påpekar att även med nuvarande lagstiftning skulle man ha kunnat döma de fyra männen i Motalafallet betydligt hårdare.⁷¹ Anettes uttalanden om ”mediadrevet” och Ingers kritik till massmedias onyanserade bild som bara ger ”braskande rubriker” stämmer inte riktigt överens med artikeln här ovan.

I en artikel från *Amnestys hemsida* står det så här: Här skriver professor Madeleine Leijonhufvud en kritisk krönika mot den nya sexualbrottslagen. Hon anser att det som har åstadkommits är en lag som skärper straffet för vissa handlingar, bland annat sådana som begås mot någon som är redlöst berusad, medvetlös eller sovande – vad lagen kallar för ”hjälpöst tillstånd”. Leijonhufvud poängterar att det som hittills varit det verkliga problemet och som gjort det svårt att få fällande åtal och fällande dom i fall där brottsoffret varit helt utslagen, det problemet kvarstår helt oförändrat. För att en domstol ska kunna döma för våldtäkt när mannen/männen nekar och påstår att kvinnan inte var så full, då måste hon kunna berätta vad som hänt – annars läggs mannens/männens berättelse till grund för bedömningen. Så har HD bestämt att man ska resonera, vilket de gjorde i Tumbafallet – och det rättar sig nu både åklagare och andra domstolar efter. Enligt Leijonhufvud så duger inte lagen eftersom åklagare och domstolar även i fortsättningen måste arbeta efter en lag som inte stämmer med den nya syn vi har idag. Hon poängterar att det är mot lagstiftningen som kritiken bör riktas.⁷²

I ovanstående två artiklar kan man finna en sådan nyansering i massmedias exempel på de våldtäktsdomar som Inger efterlyser, men givetvis hittade vi även en hel del ”braskande rubriker” och artiklar som Inger nämnde. Men i många fall innehöll även dessa artiklar hänvisningar till uttalanden av individer verksamma som forskare eller verksamma inom den rättsliga processen. Sett ur det perspektivet blir ”mediadrevet” ett uttryck för ett betydligt mer komplicerat skeende. Att Inger inte uppfattar den massmediala bilden som nyanserad kan förstås som en reaktion på att den *sammantagna* bilden i media, ändå kan ses som starkt kritisk mot den rättsliga process som handhar dessa rättsfall. Och där forskare och andra auktoriteter som kommer till tals dessutom ofta instämmer i kritiken. Att vara en del av det som kritiseras torde också innebära att man lätt intar en försvarande attityd, vilket även framkom i Ingers kommentar:

⁷¹ www.proletaren.se 2005-04-19

⁷² www.2.amnesty.se 2005-04-19

”C: Du var inne på det här förut hur man tillämpar lagen. Forskare i processrätt har påstått att det egentligen handlar om hur lagen tillämpas i frågor som rör våldtäkt.

I: Mm

C: snarare än att det är fel på lagen i sig, hur ställer du dig till detta?

I:[skratt] Du tänker på Christian Diesen? Jag tycker inte ens att hans egna undersökningar stödjer hans påståenden. Han är lite för intresserad av att få uppmärksamhet från massmedia tror jag. Ähh ..Nää, jag kan inte hålla med om det sättet att se det på.”

Vi fortsätter med att låta Barbro f.d. kriminalkommissarie, komma till tals och hur hon ställer sig till medias uppmärksamhet av våldtäktsmål: ”Jo att det är bra därför att det finns så många mörkertal och de flesta våldtäkterna begås i hemmet eller av män som jaa känner kvinnan, det är de flesta våldtäkterna,” Barbro uppfattade uppmärksamheten i media som positiv, och de var fler av våra intervjupersoner som uttalade sig positivt på samma fråga även om det var i lite mer försiktiga ordalag, så som Niklas uttalanden: ”Det är både och ska jag säga därför att.. jag tycker det är bra att man har uppmärksammat problematiken, men så samtidigt får man vara väldigt försiktig med att hänga ut enskilda offer.” Karl uttalar sig också försiktigt positivt, men beklagar att journalisterna manar fram en opinion som inte alltid är sansad, han uttrycker sig så här:

”K: Jaa på ett sätt är det bra, det är bra att våld mot kvinnor överhuvudtaget uppmärksammas eftersom det är ett stort samhällsproblem. Sen kan man beklaga att.. journalisterna inte alltid verkar tillräckligt insatta i hur lagen fungerar, och det kan så att säga leda till att man manar fram en opinion som inte nödvändigtvis är sansad. Jag kommer mycket väl ihåg ett mål för nåt år sen som uppmärksammades i Tensta [Rissnefallet] någonstans och några ungdomar som.. äh åtalades för en gruppvåldtäkt utav en tjej som dom tagit med till någon källarlokal och så vidare. Och sen så dömdes dom för sexuellt utnyttjande istället, och det tyckte folk var horribelt och så vidare och så vidare. Men det lustiga var att tjejen målsägande biträde också intervjuades och hon var inte så upprörd.. därför att det.. äh just i det här fallet så var det kanske till viss del rätt att döma dom här gärningsmännen för sexuellt utnyttjande och att straffskalan var väl (kort skratt) tilltagen där. Så att man kan få uppfattning jaha dom dömdes inte för våldtäkt, alltså gick dom fria, och så enkelt var det naturligtvis inte och det är en massa omständigheter i det enskilda fallet som massmedia inte alltid orkar ta till sig, hur lagen är konstruerad och hur domstolarna har bedömt och så vidare va. Så att det är både positivt och negativt alltså, det är positivt att det diskuteras och sen är det naturligtvis positivt att diskussionen har lett till lagändring och borde ha lett till ännu mer omfattande lagändringar. Men det är en debatt som vi har och lagen är som den är och borde kan kanske förändras och då diskuteras, och då är det bra att allmänheten dras in, men då ska det vara på någorlunda saklig basis.”

Här blir det intressant att belysa Karls ståndpunkt med vad professor Madeleine Leijonhufvuds konstaterande i debattartikeln i *Aftonbladet*: ”Redan närvaron av många fysiskt överlägsna personer borde innebära ett tvång” säger hon och tillägger ”att då är det inte rimligt att man frågar sig om hon verkligen gjort motstånd”. Så Karl konstaterar att ”det är en massa omständigheter i det enskilda fallet som massmedia inte alltid orkar ta till sig”, men Madeleine Leijonhufvud bör dock anses vara väl insatt och kunde utifrån sin sakkunskap se att det var möjligt att göra en annorlunda tolkning av begreppet tvång och som dessutom enligt henne var sanktionerat av praxis i HD.

Lasse som är kriminalinspektör, uttryckte vissa farhågor som ingen av våra andra intervjupersoner nämnde, på frågan om hur media uppmärksammar våldtäktsmål: ”Det är ju alltid bra med information, sen kan det väl va, e den information som går ut jag tror att det är dålig källkritik på nåt vis också, jag är rädd att offer för lätt kommer till tals utan att vara offer.” Lasse återkom i sitt berättande ett flertal gånger till tankegångar om kvinnor som anmält ”falskt” och därigenom pekade ut någon som gärningsman trots att denne bevisligen inte fanns på samma ort. Att detta förekommer i sällsynta fall kan givetvis inte uteslutas men torde inte vara specifikt för brottsrubriceringen våldtäkt.

Diesen framhåller i sin studie att sexualbrottsutredningar bygger på schabloniserade föreställningar om både kvinnor och män, samt att en sådan föreställning som har betydelse för den låga upplärningsprocenten är rädslan för att män kan bli falskt anklagade för våldtäkt, detta hänger i sin tur samman med en patriarkal konservatism. Han menar dock att hela rättsordningen på sexualbrottsområdet just är uppbyggd för att skydda män från denna risk.⁷³

Magnus som är hovrättsråd, hade lite andra tankar som han gav uttryck för under vår intervju, men ger också uttryck för hur viktig bevisningen är för att ingen ska dömas oskyldig, så här svarar han på vår fråga om våldtäktsmål i media:

”På ett sätt är det ju alltid kul, eller kul kanske inte är rätt ord, intressant då att det man själv håller på med får uppmärksamhet, det tyder på att det är något som betyder nåt för människor, sen kan man väl då kanske säga många gånger att innehållet i uppmärksamheten inte alla gånger, just om man kommenterar mass... massmedias insatser, att vinklingarna där och vederhäftigheten i den rapporteringen kanske inte alla gånger är så där helgjuten...ja..ungefär..

C: Mmm..så du delar inte alls den här allmänna kritiken som ibland seglar upp emot domsluten?

⁷³ Diesen, 2005:224-225

M: Nä..inte den all, alltså inte den allmänna kritiken... det beror på vad du menar lite med den allmänna kritiken,

C: Här tänkte jag kanske på Motalafallet, du vet det blev protestlistor som gick runt och lite sånt där,

M: Näej, jag delar nog inte den allmänna kritiken därför att, alltså det blir lätt att man blandar ihop, tycker jag, olika saker, därför att, det är en sak att man tycker med all rätt att sexualbrott, sexuella övergrepp oavsett om det är våld eller hot eller tvång eller vad det nu e, att det e är brott som är vedervärdigt som helst ska förhindras, men då när de sker så ska det beivras och straffas på nåt sätt, det är det väl ingen som, vanlig vettig människa i varje fall som har någonting att invända mot det, problemet å det som inte kommer fram i det som du kallar för allmänna kritiken, när det konfronteras med en brottmålsprocess där man ju har andra principer som hänger ihop med rättsstat och en rättsordning så att säga, då ska detta konfronteras mot en ganska, mot mycket höga krav på innehållet i bevisningen å där ingen ska dömas, utan att det e, så långt det går, klarlagt att det e (ohörbart) å då blir det som det ibland blir då, som det står i tidningen att våldtäktsmän går fria, det kanske dom gör, dom kanske är skyldiga men av olika skäl så har det inte räckt ända fram till fällande dom, och e...a det blir en konfrontation där, för att jag tror att, för om man frågar folk så här att; ”Att va fan bura in dom jävlarna”,

Men håller bevisen?, ”Nä men, det är klart dom har gjort det”, och då säger jag; Men säg att den här som är misstänkt är din brorsa eller din man eller din son, och men då, och då är det klart då, fattar dom ju att man kan inte bura in folk på vilka lösa boliner som helst.”

Magnus säger att när den allmänna kritiken konfronteras med en brottmålsprocess, där det är andra principer som hänger ihop med en rättsstat och rättsordning, så kanske det händer att som det ”står i tidningen att våldtäktsmän går fria”. Och han menar att även om de är skyldiga så har bevisningen inte räckt fram till fällande dom. Naturligtvis vill ingen ha sin son, man eller bror inburad på ”lösa boliner”. Detta framstår som oantastligt, men vad Magnus inte nämner är att ingen säkert heller vill att våra döttrar, systrar och mödrar ska bli utsatta för våld i slutna rum utan insyn, vilket sedan medför att berättelsen inte accepteras ur bevishänseende i en rättslig process.

Diesen menar att om en kvinnas motstånd inte kan bevisas genom skador måste utredare och domare försöka göra en bedömning av hur kvinnans beteende före, under och efter samlaget rimligen borde ha uppfattats av mannen. Detta får också som resultat att utredningar i de allra flesta fall fokuserar på brottsoffret och vad som hände före och efter den påstådda våldtäkten.⁷⁴ I *Aftonbladets* artikel här nedan kritiseras just det som Diesen framhåller, att fokuseringen oftast ligger på brottsoffret och inte förövaren. Att det är offret som måste bevisa sin oskuld: ”*Våldtäkt på rättsamhället*”, Helle Klein, *Aftonbladets* politiska chefredaktör, skriver en kritisk ledare om lagstiftningens svagheter och domstolarnas

⁷⁴ Diesen, 2005:222

sexism med anledning av hovrättens friande av de män som sexuellt utnyttjat en kvinna i Tumba. Hon menar i ledaren att det vore bättre om fokus låg på huruvida kvinnan agerar frivilligt eller inte, och att männen då måste kunna bevisa att kvinnan var med på det som skett. Det är förövarna, inte offret, som ska bevisa sin oskuld. Klein efterlyser en jämnare könsfördelning inom domstolarna samt bättre utbildning som inkluderar ett genusperspektiv. Hon åberopar också en Hans Klette professor eremitus i straffrätt som i en intervju ifrån tisdagen den 5:e november, betonat att domarna behöver specialutbilda sig i frågor rörande sexualbrott. Klein avslutar sin ledare med att konstatera att hela samhället måste bekämpa våldet mot kvinnor men poängterar samtidigt att när inte rättsamhället tydligt tar avstånd från det sexualiserade våldet mot kvinnor så underlättas heller inte arbetet för jämställdheten.⁷⁵

Då vi studerat tre våldtäktsdomar ("Södertäljemålet" B 286/97, "Rissnemålet" B 285-00, "Motalamålet" B 285-04) ingående i samband med denna studie, kan vi konstatera att det som Diesen påpekar i sin studie också är tydligt i dessa. Han menar vad beträffar efterspelet, att det handlar om hur snabbt kvinnan anmäler, hur hon agerat innan, hennes sexualhistoria, klädsel, sminkning och eventuella berusning, samt inte minst hennes "risktagande", och att detta blir viktiga faktorer i bedömningen av *båda* aktörernas trovärdighet och deras bedömning av det inträffade.⁷⁶ I Södertäljemålet väntade kvinnan i flera dagar med att anmäla övergreppet och förklarar det med att: "Hon skämdes över att hon hade varit berusad och trodde att hela händelsen var hennes fel eftersom hon både hade varit berusad och haft en kort klänning på sig." (B 1695-96)

Larsson beskriver i "*Fina flickor*" *kan inte våldtas* att när det gäller våldtäkt eller sexualiserat våld så finns det en tendens att lägga skulden på offret. Hon menar att föreställningar om att offret provocerat gärningsmannen eller att en kvinna får skylla sig själv om hon blivit våldtagen när hon är berusad, är gamla idéer som fortfarande lever kvar. Larsson tar upp Södertäljemålet som ett exempel på hur offret lastar sig själv för det inträffade. Hon menar även att detta är någonting som späs på under domstolsförhandlingen, eftersom hon i tingsrätten fick redogöra för hur hon var klädd den aktuella kvällen:⁷⁷ "En svart kort klänning, en orange genomskinlig top, skor samt behå och trosor (B 1695-96)" Det Larsson nämner om föreställningar om offrets egen skuld, går även att finna i Ingers resonering om kvinnor som tar på sig skulden:

⁷⁵ www.aftonbladet.se 2003-11-07

⁷⁶ Diesen, 2005:222

⁷⁷ Larsson, 2004:146, (red) Granström

”I: Jag vet faktiskt inte, jag tycker det är konstigt egentligen för att det finns ju ingen skuld i att bli utsatt för ett brott egentligen. Men det gäller ju inte bara våldtäkter utan det är nästan så att man ser på andra typer av målsägande också, om man har blivit utsatta för stöld eller någon stjal handväskan eller någonting sådant där. Man upplever det tydligen lite granna som genant, att man har lite skuld i det hela, man skulle ha vaktat den lite bättre eller man skulle inte ha hängt ifrån sig den på stolsryggen på restaurangen och man skulle inte ha.. gjort det ena med det andra. Det är konstig inställning.”

Enligt Inger är det således en ”konstig inställning” att offer tar på sig skulden för det inträffade, men som Larsson påpekar: Vid vilka andra brott söker man huvudorsaken hos offret?⁷⁸ Problematiken med att förlägga orsaken hos offret leder oss även in på kränkande frågor som ställs till offret. Så här diskuterar åklagare Niklas om kränkande frågor och alkohol:

”C: Jag tänkte på när vi pratade om berusning, tycker du att man lägger ner lika mycket stor vikt om förövaren har varit berusad eller om det har påverkat omdömet som man gör när det gäller flickor?

N: Jaa det kan jag nog inte svara på, men jag vet i alla fall att frågan om alkoholförtäring kan inta ganska stor, ja väldigt onödigt stor plats i rättegången. Äh.. särskilt i sådan mål som inte handlar om sexuellt utnyttjande utan handlar om våldtäkt. Då kan jag tycka att det tar opropotionerligt stor plats. [ohörbart..]

C: Och även förövaren?

N: Näe alltså, inte särskilt. Näe .. jag kan nog hålla med dig om att man kanske ställer mer frågor till målsäganden.

C: Hur tror du de rättsliga ombuden hanterar faktorer som dessa i sitt försvar?

N: Alltså, jag kan väl säga så här att jag tror inte att man kan säga något generellt.. om att alla gör på samma sätt. Det tror jag inte, men jag kan väl säga så här att dom flesta försvarar kränker absolut inte, inte som jag kan se det, men nu kan jag ju inte tala för alla (ohörbart..) men sen finns det ju dom som sticker ut men det är ju inte många. Och jag kan tycka att det finns en flathet hos ordförande i rätten, att han inte säger ifrån på skarpen, när det gäller kränkande frågor. Men jag vill påstå att det tillhör stora undantag.. äh att en målsägande blir kränkt så att andra reagerar så att säga. De de, men det har blåst upp i tidningarna som om att alla dom här rättegångarna vore kränkande, men så är det absolut inte. /.../

CZ: Jag tänkte på det där som du sa om att ordförande ibland kanske är lite flata, men det finns väl en brottsparagraf som säger att.. man faktiskt kan säga nej, när inget onödigt fås dras upp i målet.

N: Jaa just det, ja ordförande ska ju se till att.. det står i rättegångsbalken att du har ju så att säga makten över ordet och ska se till det som frågas är relevant och att inget onödigt ska dras in i målet. Men det där är ju upp till.. vem som är ordförande faktiskt. En del är ju mer restriktiva och andra är ju väldigt tillåtande.”

Enligt åklagaren Niklas, tar således frågor om alkoholförtäring opropotionerligt stor plats i mål som rör våldtäkt och denna kritik kan man även utläsa i en artikel i *aftonbladet*: ”Det var

⁷⁸ Ibid

våldtäkt” så uttalade sig Madeleine Leijonhufvud professor i straffrätt vid Stockholms universitet i Aftonbladet 10 maj år 2000. Enligt henne så glömde åklagaren och tingsrätten bort två prejudicerande fall där HD dömt för våldtäkt där våldet var jämförbart med det i Rissne. Domen mot överfallet i Rissne blev sexuellt utnyttjande och inte våldtäkt och det beror enligt Leijonhufvud på att tingsrätten utgick från att flickan var berusad och inte från vad hon utsattes för.⁷⁹

Niklas ger även uttryck för att det kan sägas råda en obalans i vilka frågor som är möjliga att ställa till den tilltalade och vilka som är möjliga att ställa till målsägande, samt betonar att kränkande frågor inte hör till vanligheten. Trots detta kan han ändå uppfatta en flathet hos ordförande i rätten, att denna inte säger ifrån tydligare när så inträffar. Vi tolkar detta som att det tydligen ändå finns en tillåtande attityd mot kränkande frågor, som Niklas ser det, men att han inte uppfattar dem som vanligt förekommande. Han menar också att det är upp till personen som är ordförande att avgöra. Det torde alltså ha med enskilda individers attityder att göra, vad som tillåts och inte tillåts under en förhandling. Vi går vidare med Anettes uppfattning om vad som är relevant och/eller kränkande:

”CZ: Ja det finns ju en sån lagparagraf där det står att inget ovidkommande får förekomma.

A: Hm jodå det är riktigt men.. men är man målsägande biträde då ska man ju reagera och liksom hojta till.

CZ: Tycker du att den paragrafen används i hög grad?

A: Näe det tycker jag inte men det är också.. svårt det där för.. jag kan hålla med om det att det ibland så kan det vara värdefullt för en bedömning att få vissa saker utredda, ibland kan det vara viktigt att veta om.. om hon har varit med, om vi tar det här med Tumbamålet som jag tycker var ganska uppmärksammat med den här 32 åriga trebarnsmamman eller vad hon nu var, tvåbarnsmamma, där pojkarna blev friade. Där tog man upp.. äh hennes sexuella äh bakgrund och det var viktigt därför hon hade haft sex med några av dom här killarna tidigare. Och då menar jag att då, det är faktiskt viktigt information att veta för då var det inte främmande för henne att ha sex med dom en andra gång.”

Larsson menar att sexualiteten omgärdas av en rad föreställningar som upplevs som självklara i ett visst sammanhang, exempelvis vad som är moraliskt godtagbart och inte, samt normalt respektive avvikande.⁸⁰ I dagens sexualbrottslagstiftning liksom den före lagändringen 1 april 2005, så ska man i bedömningen av om ett övergrepp är våldtäkt eller inte, ej ta hänsyn till om kvinnan haft sex med gärningsmannen tidigare, eller om hon klätt sig i ”utmanande” kläder. Man ska heller inte ta hänsyn till hur hennes allmänna uppträdande kan tolkas av andra. Trots det, menar Larsson, kan man se att sådana hänsyn tas i den studie av

⁷⁹ www.aftonbladet.se 2005-02-28

⁸⁰ Larsson, 2004:142 (red) Granström

underrättspraxis som hon företagit.⁸¹ Ändå menar alltså Anette att detta är ”viktig information”, eftersom det då inte var främmande för målsägande att ha sex med de tilltalade igen. Påståendet ger stöd för det som Sutorius menar är en ”outtalad uppfattning om den kvinnliga kroppens sexuella tillgänglighet och den manliga rätten att bruka denna kropp.”⁸²

Sune ger uttryck för en positiv syn på medias uppmärksamhet i våldtäktsmål och menar att debatten om våld är ”otroligt bra”, eftersom han anser att det är viktigt med en fri debatt.

Sammanfattande analys

Vi ställde i detta kapitel frågor om våldtäktsmål och massmedia, vilket medförde att vi kom in på frågor om att vara offer, skuld, alkohol och kränkande frågor. Flera av våra intervjupersoner gav uttryck för tankar om ett mediadrev, att domare och åklagare beskylls för att ha gjort felaktiga beslut när de egentligen bara följt lagen. Sådan kritik blev något som försköts till lagen och dess utformning. Men det blev även påtagligt att många av intervjupersonerna hade ett ambivalent förhållningssätt till lagen. När man försvarade olika konkreta domslut hänvisade man till att det var rätt och riktig, men i försvarandet av de kritiserade aktörerna bakom besluten användes lagen som den felande länken. Detta kopplade vi till Sundén, som i sin studie undersökt rättsväsendets förmåga att hantera sexualiserat våld, och där hon kom fram till att problematiken snarare handlade om att domare och åklagare inte tillämpar de redan existerande reglerna på ett sådant sätt att lagstiftarens intentioner uppfylls.⁸³

Vidare ansågs mediebilderna snedvridna och att journalister borde nyansera bilden och inte bara hänga sig åt ”braskande rubriker”, vilket föranledde att vi relaterade denna kommentar med det massmediala material vi gått igenom i samband med vår studie, och där vi lyfte in exempel på den nyansering som vi tyckte oss finna, det vill säga artiklar där individer verksamma inom den rättsliga processen och forskare kom till tals. Nämnas bör ändå att även dessa var kritiskt hållna i likhet med många andra artiklar.

Ett flertal av våra intervjupersoner var dock i olika grad positiv till att frågor rörande våldtäkt och sexuellt våld debatteras i media. Även om det riktades kritik mot att

⁸¹ Larsson, 2004:146 (red) Granström, jfr Andersson, 2004:129-130

⁸² Sutorius, 2004:66

⁸³ Sundén, 2004:49 (red) Granström

detta också manar fram en opinion som inte grundar sig på saklig basis. Det nämndes också att det finns en mängd omständigheter i våldtäktsfall som media inte alltid orkar ta till sig. I vårt massmediala material fanns det dock flera exempel på uttalanden från väl insatta personer som utifrån sin sakkunskap menade att det var möjligt att göra andra tolkningar av lagen och praxis än de som gjorts i olika rättsfall.

Det framkom även en oro för att offer för lätt kom till tals i media ”utan att vara offer” i medias uppmärksamhet av våldtäktsmål. Att vara ”offer” eller inte för oss in på Susan Brownmillers tankegångar, där hon menar att våldtäktsmän kan operera inom en emotionell ram, eller inom en beroenderelation som i sig själv utgör en hierarkisk auktoritär struktur som försvagar offrets motstånd, förvrider hennes perspektiv och förlamar hennes vilja. Här menar Brownmiller att det ”auktorativa” tar formen av *förväntat beteende*, och där angriparen kan pressa den fördel som situationen erbjuder honom på ett sådant sätt att det nöje kvinnan känt, snabbt övergår i obehag och motvilja. De sociala reglerna och normerna för konventionellt kvinnligt uppträdande, kan då göra att kvinnan försöker undkomma situationen genom att ”slingra” sig ur denna, och att en direkt konfrontation faller utanför beteendenormerna. Det är dessa fall som enligt Brownmiller, av polisen brukar kallas: ”Hon ändrade sig efteråt”, utan att man då tar hänsyn till att det var först *efteråt* som hon vågade ta sig samman och se som sanningen var, att hon hade blivit våldtagen.⁸⁴ Utifrån detta resonemang menar vi att frågan om att vara offer, eller inte vara offer, inte är någon lätt bedömningsak för utredande polis, och att föreställningar om förväntat kvinnligt beteende torde spela in i hur ett offer definieras. Detta finner vi även stöd i hos Diesens studie där han framhåller att sexualbrottsutredningar bygger på schabloniserade föreställningar om både kvinnor och män. En sådan föreställning, som har betydelse för den låga uppklärningsprocenten, är rädslan för att män kan bli falskt anklagade för våldtäkt. Han påpekar även att detta hänger samman med patriarkal konservatism.⁸⁵

I intervjupersonernas berättande framträder också hur viktig bevisningen anses vara för att ingen ska dömas oskyldig, detta medför enligt Diesen, att man i rättsliga sammanhang i alltför hög grad fokuserar på offret. Det handlar om hur snabbt kvinnan anmäler, hur hon agerat innan, hennes sexualhistoria, klädsel, sminkning och eventuella

⁸⁴ Brownmiller, 1977:244,245

⁸⁵ Diesen, 2005:224

berusning, samt inte minst hennes ”risktagande”.⁸⁶ Detta var också tydligt i de domar vi själva studerat i samband med denna uppsats.

En av de personer vi intervjuat ställde sig frågande till varför offret tog på sig skuld, vilket hon tyckte var en ”konstig inställning” hos brottsoffer. Sutorius/Kaldal menar att hur vi värderar en handling, en företeelse eller ett ”bevis” beror på vilka referensramar, perspektiv, intressen, attityder, åsikter eller erfarenheter vi har, samt vilken kunskap vi använder oss av. ”Vi ser det vi ser genom oss själva.”⁸⁷ Så som vi tolkar detta så kan vår intervjupersons brist på perspektivbyte spegla någon sorts värdering som torde ha betydelse i mötet med målsägande.

I en av intervjupersonernas berättelser fördes också fram uppfattningar där frågor om alkoholens betydelse tar oproportionerligt stor plats under rättegångsprocessen. Så som vi tolkar detta finns det en tillåtande attityd mot kränkande frågor, men att dessa inte upplevs som vanligt förekommande, men han betonar att vad som tillåts och inte tillåts under en förhandling har med enskilda individers attityder att göra.

I en av våra intervjupersons berättande framträder också hur hon i strid med gällande lagstiftning, anser att det kan vara relevant att ställa frågor om kvinnans sexuella ”bakgrund”. Här framträder en tydlig diskrepans mellan föreställningar och lagstiftning som torde ha betydelse i det rättsliga hanterandet av frågor rörande våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor och kvinnor.

⁸⁶ Ibid, jfr Larsson, 2004:146

⁸⁷ Sutorius/Kaldal, 2003:188

Kapitel 4

Berättandet om teori, praktik och tillämpning

I det här kapitlet återger vi vad intervjupersonerna berättar om frågor som rör rättsprocessen i praktiken, behovet av teoretisk kunskap och utbildning, samt ansvar i tillämpningen. Vi relaterar i viss mån de olika utsagorna till varandra men även till forskning inom området och avslutar med en sammanfattande analys.

Vi har tidigare sett hur Lasse som är kriminalinspektör berättat om att kvinnor ibland ljuger om att de blivit våldtagna (se s.34) vi vill uppehålla oss något vid detta och inleder med Lasses egna ord:

”L: Med det menar jag att jag har haft flera ärenden där kvinnor har anmält våldtäkt och där det visat sej då att det är det inte, det har inte ens varit tal om nå samlag, men att kvinnan använder det instrumentet för att få en fördel som hon annars inte skulle få, nu är det ett fåtal tillfällen som det är på det viset, i regel så är det ju riktiga våldtäkter visst är det det, men man måste ändå vara kritisk, när det kommer en kvinna och det är därför tror jag som många kvinnor tycker att dom blir illa behandlade när dom kommer till polisen för vi ställer då väldigt närgångna frågor, det gör vi ju och det är ju för att verkligen styrka upp har det varit en våldtäkt eller ett vanligt samlag eller har det inte varit någonting alls, det vet man inte..”

Här blir det tydligt i Lasses farhågor att kvinnor kan ljuga om att de blivit våldtagna för att vinna någon sorts fördel, och därför måste man vara uppmärksam på detta, vilket bidrar till att det ställs väldigt närgångna frågor i avsikt att styrka vad som egentligen har hänt. Men det framkommer inte någonstans i berättandet att även män kan ljuga när de blir anklagade för

våldtäkt och att man även måste ställa sig kritisk till mannen, det framgår inte heller vad för slags fördel en kvinna kan erhålla genom att ljuga om våldtäkt. Som vi nämnt tidigare så återkom Lasse till detta ämne under vår intervju med honom.

Just arbetet med att utreda våldtäktsbrott handlar om en rad av prioriteringar. Ekström nämner i sin avhandling *Trovärdighet och ovärdighet* hur polisen i sin hantering av anmälningar av våldtäkt försökte avgöra om en kvinna hade fog för sin anmälan, om något brott begåtts, genom att skaffa sig upplysningar om omständigheterna för det påstådda övergreppet. Att veta allt var inte primärt, utan ambitionerna var istället att täcka in vissa på förhand definierade områden. När man gjorde insamlingen och bearbetningen så skedde det efter etablerade riktningar där ingen behövde fundera över vad det var man skulle förhålla sig om.⁸⁸

Brownmiller menar att rädsla för falsk anklagelse kan vara befogad i vilken sorts kriminellt fall som helst och att det är något man måste ta med i beräkningen, men att det ändå kan sägas finnas en viss ironi i att övertygande framhålla att kvinnor skulle ha lätt för att uppge att de blivit våldtagna. Eftersom de i själva verket som regel har varit motvilliga att anmäla brottet och söka laglig rättvisa, på grund av skammen att komma i offentligt ljus, och på grund av den komplicerade dubbla norm som gör att kvinnan känner sig skyldig till det inträffade. Hon menar vidare att kvinnors beskrivningar möts med en hård cynism, som framförallt utgörs av det manliga försvarets första front.⁸⁹ En av våra informanter Karl som är advokat, gav också uttryck för att det fortfarande finns en hel del fördomar hos poliser:

”K: Det tror jag stämmer.. det finns fortfarande.. en hel del fördomar hos poliser och inte minst hos äldre poliser. Jag tror att det är väldigt bra att vi har fått ett ökat inslag av kvinnliga poliser.. men det är inte nödvändigtvis det som är avgörande för även kvinnliga poliser kan ha fördomar. Men.. nog är det så, det har man sätt, jag har hört klienter och jag har också läst och sett på tv och så vidare med intervjuer och det är helt uppenbart att en del tjejer blir så ifrågasatta utav poliserna att dom knappt orkar.. gå vidare. Så det är viktigt och jag tror att polismyndigheterna är medvetna om det här och försöker diskutera det och försöker utbilda.. och så vidare men där är problemet.”

Den cynism med vilken våldtagna kvinnor kan mötas av, enligt Brownmiller, är inte alls så främmande för Karl som säger att ”det är helt uppenbart att en del tjejer blir så ifrågasatta utav poliserna att dom knappt orkar gå vidare.” Karl menar också att han tror att

⁸⁸ Ekström, 2002:55

⁸⁹ Brownmiller, 1977:327-328

polismyndigheterna är medvetna om det här problemet och att dom försöker utbilda i dessa frågor. Att det idag sker utbildning i dessa frågor på polishögskolan, är ingenting vi har anledning att ifrågasätta, det torde vara självklart att även detta lärosäte tar intryck av samhällsdebatten. Men Karl nämnde farhågor om fördomar hos ”äldre poliser” och hur ställde sig då exempelvis Lasse som är 57 år till vår fråga om fortbildning? Så här svarade Lasse:

”L: Inom den del som jag håller på med då, utredningsverksamheten?

C: Jaa

L: Näe, inte nån större, vi har ju lite datakurser, man följer ju hela tiden, vi följer ju hela tiden brottsbalken och rättegångsbalken det är det vi jobbar inom och där sker det ju inga större förändringar, det kan va att de ändrar nån paragraf emellanåt då och, det får man ju nån gång reda på den nya innebörden det får man ju, sen förhörskurser finns det ju då i början kan man ju söka då å gå förhörskurser, men det är hemskt länge sen jag gick nån, jag börjar känna så här nu att vad ska dom kunna lära mej,

C: Jaa

L: För att teori och praktik det är liksom väldigt stor skillnad, jag har ju praktisk erfarenhet av utredningar i trettio år nu, sitta och lyssna på nån som kommer med teori, nej det passar inte mej.”

Vi vill betona att detta i och för sig inte betyder att Lasse skulle ställa sig avvisande till den typ av utbildning som Karl anser att polisen bör ta del av, utan han förhåller sig till en mer allmänt formulerad fråga. Icke desto mindre kan hans svar ändå ses som en indikation på att Karl kan ha rätt i sina farhågor. Sune som också är verksam som kriminalinspektör menar att det handlar om kunskap och att det är viktigt med fortbildning:

”S: Det är ganska mänskligt det där och det är nog riktigt också, det är nog riktigt att det betyder mycket vilken polis du hamnar hos även inom samma distrikt, jag kan ju då belysa så att det kommer in på bandet, det har betydelse vilken domare som dömer, ett försök till våldtäkt, fyra försök till våldtäkt som jag hade då e för två år sen var det nog, där tingsrätten dömde gärningsmannen till åtta år, där hovrätten sedermera på samma grunder dömde till fyra år, där det ju enorm skillnad och naturligtvis att det är skillnad inom polisen vem som handlägger ditt ärende, jag tror inte det handlar om att man av lättja inte gör någonting utan det kanske handlar om kunskap, och därför är det viktigt med fortbildning som [ohörbart]”

Både Magnus, Inger, Anette, Barbro och Niklas ansåg att det var viktigt med utbildning, och alla utom Barbro (som är pensionerad), berättade om olika typer av kurser de deltagit i och som var mer eller mindre obligatoriska. Så här berättar Anette verksam som advokat om fortbildning och kurser:

”A: Oh ja äh jag ska säga som advokat så måste man gå på kurs, det är en ny.. äh jag ska inte säga en ny lagstiftningen men det är nya regler.. att vi måste gå, vi måste ha 15 kurstimmar per år. Och en dag motsvarar sex timmar.. så det är alltså tre.. dagars utbildning och jag skickar mina.. jurister på kurs också för jag tycker att det är viktigt.”

För de intervjupersoner som var verksamma som åklagare, advokat och hovrättsråd så var utbildningsdagarna framförallt ägnade åt juridik, men andra kurser förekom också så som kurser i mångkulturalism, etik och annat. Lasse menar att det finns skillnader i bemötandet av våldtäktsoffer, men han ger inte intryck av att det har med utbildning, eller brist på sådan utan att orsakerna beror på annat:

”L: Mm .. jaa det är väl så att inom alla yrkeskårer finns det ju dom som är bättre eller sämre på en enskild sak och uppgift, jag vet ju att det finns ju många hos oss, däribland jag, som inte vill jobba med bedrägerier, och hatar det som pesten å omvänt måste det ju va när det gäller andra brottstyper också å då våldtäkter, det måste ju finnas dom som tycker; ”Det där är det värsta jag vet”, och tycker att det är genant att prata om det och vill inte, och det är klart är det då så att ett våldtäktsärende startar upp hos en sån person så vill ju han så fort som möjligt komma därifrån och då blir det sämre, många tycker också kanske att det är genant att fråga hur själva våldtäkten gick till e .. men överlag tror jag nog att i och med att våldtäkt ändå är ett utav det grövre brotten som finns så tror jag ändå att, jag ska inte säga alla, men dom jag känner, vi gör vårt yttersta när det gäller den brottsligheten det kan jag säga, och är det nån som inte vill hålla på å jobba med våldtäkt då får man säga till och då slipper man ju det, liksom jag slipper bedrägerierna ..”

Lasse förefaller anse att det i högre grad handlar om huruvida individen har aversioner mot en särskild brottstyp, och att man då kan undanbe sig dessa, men konstaterar ändå att om ett våldtäktsärende startar upp hos en sådan person så ”då blir det sämre”. Vi tolkar det Lasse berättar som att attityder hos enskilda polismän kan påverka en utredning negativt, men han betonar samtidigt att de som han känner gör sitt yttersta när det gäller den här typen av brottslighet. Vi har ingen anledning att på något sätt misstro vare sig de ”han känner” eller Lasses egna intentioner i utredningar, men menar ändå att föreställningar om kön på ett strukturellt plan, trots allt får betydelse för hur ett ärende kan komma att utredas och att våra intervjupersoners utsagor på olika sätt ger stöd för detta.

Anette svarade mycket kort på vår fråga och föreföll heller inte vilja utveckla det närmare. Dock verkar även hon hålla med om vikten av att brottsanmälningar hamnar ”rätt” från början. ”Jaa det tror jag är viktigt, jag tror att det är jätte viktigt att man hamnar hos rätt polis..och så behöver vi inte kommentera det mer [skratt]. Det är så bara, sen så försöker

man ju få vissa poliser att jobba med vissa mål.” Så här berättar Niklas som är åklagare, hur han ser på frågan om betydelsen av att hamna hos ”rätt” polis i ”rätt” distrikt:

N: Jaa det ligger nog någonting i det, det tror jag och det går ju i hand överhuvudtaget om... att kompetensen aldrig ser likadan ut någonstans på någon arbetsplats överhuvudtaget. Det handlar om .. hur pass kompetent och intresserade den här personen är som tar hand om det här. Det handlar om det, och att det finns all anledning [ohörbart] även på lägsta nivån.

C: Tror du att det har någon betydelse om det är här i Stockholm eller en liten stad ute på landet?

N: Näe.. nej det kan jag nog inte, det har jag svårt att uttala mig om. Jag tror ju till exempel att...äh.. att det finns så mycket faktorer som påverkar. Äh jag har svårt att uttala mig om det, om det är lättare få fram ett mål i Stockholm eller ej, det är svårt att säga.

CZ: En polis som vi intervjuade menade att det handlar om resurser, att en stockholmsförort är så pass [ohörbart] så har man kanske inte samma resurser?

N: Äh.. ja alltså man kan, han menar alltså att stockholmspolisen hade mindre resurser, vad det så han menade?

CZ: Mer och göra

N: Fast jag brukar säga att det här handlar om en prioriteringsfråga faktiskt, jag brukar ta det här som exempel, nämligen att om man tar grovt rån, alltså bankrån med skjutvapen och så. Så är det, så har det ett straffvärde, alltså en straffskala av mellan fyra och tio år. Så tar du ett annat brott som har exakt samma straffvärde, det är grov våldtäkt, alltså som straffskala [ohörbart] och har du ett grovt brott..äh mot en bank ja då är man och spärrar av och skickar helikoptrar och tillsätter kommissioner, utredningsgrupper, det är säkert tolv.. femton poliser inblandade initialt i det här och det är ett väldigt hallå. Men skulle du ha grov våldtäkt så är det i bästa fall två, tre polisresurser, och då menar jag att det är en prioriteringsfråga, en attitydfråga.

CZ: Ligger den attitydfrågan då hos..

N: Polisledningen, ja för det är dom som fördelar resurserna och det här är tycker är ett väldigt tydligt exempel, att man inte tittar på straffvärdet. Man är mycket bättre laddad tekniskt vid grovt brott som rån än vid grov våldtäkt.”

Niklas menar att det handlar mycket om hur kompetent och intresserad den utredningsperson är som handhar ärendet när en kvinna anmäler en våldtäkt, men att det i huvudsak är en prioriterings- och attitydsfråga hos polisledningen. Detta är intressant ur flera aspekter, dels belyser Niklas berättande hur olika värdegrunder är verksamma i polismyndigheternas förhållningssätt till olika grova brott, och där brott mot person prioriteras lägre. Dessa brott mot person är i Niklas berättande inte könsneutrala, då det i huvudsak är flickor eller kvinnor som är utsatta för brottet. Diesen menar att i strafflagens uppbyggnad så finns det uttryck för olika skyddsvärden och att den även innehåller värderingar som uttrycker en inbyggd skiktning, där till exempel grova egendomsbrott straffas högre än brott mot person. Detta

innebär att det inte heller i lagen råder lika förutsättningar för samhällsmedborgare i rättsligt avseende.⁹⁰

MacKinnon menar, sett ur ett feministiskt perspektiv, att en mansdominerad rättssyn utifrån en manlig erfarenhetsvärld, upprättar normer för det riktiga och faktiska förhållandet mellan liv och lag. Det gäller till exempel synen på vilka områden som kan bli föremål för juridisk prövning, samt även synen på juridisk återhållsamhet och begränsning.⁹¹ Den prioriterings och attitydfråga som Niklas pratar om, kan därför förstås som ett resultat av en sådan begränsning som MacKinnon nämner.

Det är dessutom uppenbart att Niklas förlägger detta till någonting som har med polisledningen att göra och distansera sig själv som åklagare bort från detta. Även Karl har ovan gett uttryck för oro och kritik riktad mot polisen även om han också tror att dessa är medvetna om problemet och utbildar sin personal. Vi ska med anledning av företeelsen att förlägga problemet någon annanstans, titta lite närmare på om de andra intervjupersonerna ger uttryck för en liknande tendens i sitt berättande. Lasse berättar exempelvis att han som polis, inte alltid är ense med åklagaren:

”L: /.../ sen kan det väl va lite skillnad när man kommer upp på högre nivå, när man kommer upp på åklagarnivå, när de gäller redovisning utav materialet .. det kommer ju in, ibland kan man ju, polis och åklagare har ju ibland olika uppfattningar, vi som poliser tycker ju ibland kanske att åklagaren skulle kunna prova å driva till åtal nåt ärende, det kan va våldtäkt det kan vara andra ärenden, /.../”

Som vi tolkar Lasse så finns det inte något direkt samband med *hur* utredningen av polisen bedrivits, och åklagarens benägenhet att åtala. Magnus som är hovrättsdomare tydliggör för oss att man först tittar på om det är våldtäkt, för är det så, då tar man upp fallet, men blir svaret nej då går man vidare med ett annat fall. Han poängterar också att det beror mycket på vad åklagaren åberopar, till exempel om åklagaren inte påstår någonting annat än sexuellt utnyttjande så kan man inte döma för något grövre brott. ”Dels så är det åklagarns bord att stämma på rätt så att säga och i nästa steg vid prövningen så måste man då vid prövningen, i ditt exempel då bevisa våldtäkt vilket är lite svårare än exempelvis sexuellt utnyttjande.” Magnus bollar således över lite av problematiken till åklagaren. Vi presenterar detta påstående för Sune, som är kriminalinspektör, att ett hovrättsråd som vi intervjuat menade att det kan bero på hur åklagaren väljer att stämma. På det svarade Sune så här:

⁹⁰ Diesen, 2005:226-227

⁹¹ MacKinnon, 1991:16

”S: Ja absolut, det är ju han som håller i taktpinnen upp till tingsrätten, helt klart är det det, och det finns olika typer av åklagare, precis som olika typer av poliser, och om man nu ska framhålla vissa av dom gamla åklagarna så var de processåklagare som förde processen, mycket i sin takt, så är det inte idag, allt ska gå snabbt, allt ska ligga på en säker nivå, ska jag då lägga mej på en säker nivå som åklagare, ja då måste jag trappa ner på nivån, jag vill inte ta det här i tingsrätten, jag vill inte att jag råkar ut för ett bakslag, det har jag hört, och där har ju då åklagaren taktpinnen därför att det blir inte grövre än vad åklagaren så att säga stämmer för.

C: Då undrar ju jag, finns det nåt samhällsekonomiskt eller är det något annat intresse bakom det här eller ligger det bara i målsägandens intresse hur åklagaren tänker tror du?

S: Hur åklagaren tänker så finns väl, jag vet inte om dom har samma ekonomiska intresse angående utredningar som polisen har, men vi har numera, så får vi så att säga, dom budgetanslag vi får, beroende på hur många utredningar vi gör, och det beror inte på vad det är för typ av utredningar, jag kan hålla på med en mordutredning ett år, mens en annan gör ett snatteri på en timme, det jämföras i statistiken, så jämföras detta, så naturligtvis en utredning som tar lång tid kanske en grov våldtäkt där jag ska plocka fram bevis, jag ska höra folk, jag ska, det klart börjar man å tagga på gränserna där att det tar för lång tid då är man mycket mycket farligt ute det är man, jag tror inte vi är där än men i vissa andra brottstyper så tycker jag att jag kan se att man måste skynda på med utredningen,

C: Finns det nåt sätt att avhjälpa den där problematiken som du ser det?

S: Jaa det är ju fler poliser till utredningsmål, det är ju där problemet ligger, vi har ju alltså en nervbalans som är fruktansvärd, vi har en lagbok där det står att för det och det brottet är det stadgat det och det straffet, vi har alltså utredningar där det är kända gärningsmän, där vi skriver av, där vi kommer upp i preskriptionstid, vi hinner alltså inte utreda, detta hände aldrig för femton års sen,”

Problemet med budgetanslag torde vara en mycket angelägen sak för utredande polis, men vi vill uppehålla oss vid att Sune verkar anse att åklagaren lägger sig på en säker nivå, och att ”det blir inte grövre än vad åklagaren så att säga stämmer för”. Vi ska nu ta fasta på att det enligt Magnus, Sune och Lasse är hos åklagaren som bollen ligger, och återvända till Sundéns tankegångar i hennes studie av underättspraxis. Hon menar, att vid en rättegång är det åklagaren som väcker talan och yrkar att den tilltalade fälls till ansvar för brottet.

Åklagarens yrkande (stämningsansökan), utgör ramen för vad domstolen har möjlighet att pröva, just därför har också yrkandet en stor betydelse för målets utgång. ”Domstolen kan ändra brottsrubriceringen under förutsättning att kriterierna för brottet finns uppräknade i åklagarens stämningsansökan.”⁹² Domstolen är dock inte bunden vid åklagarens brottsrubricering och eventuella yrkanden om viss konkret påföljd, utan kan självständigt *placera gärningen* [vår kurs,] under den straffbestämmelse, där rätten anser att den hör

⁹² Sundén, 2004:26 (red) Granström

hemma.⁹³ Detta innebär således ett ansvar på åklagaren om en utförlig gärningsbeskrivning i stämningsansökan, som i sin tur grundar sig på en väl genomförd utredning. Så som vi tolkar det är således ansvaret någonting som bör fördelas jämnt över berörda parter i en rättslig process som handhar våldtäktsfall. Ingen av våra intervjupersoner nämnde dock detta med anledning av våra frågor till dem.

Sammanfattande analys

Det framkom tydligt att alla våra intervjupersoner gav uttryck för att det var av betydelse, vilken polis eller distrikt som tog emot en kvinnas anmälan om våldtäkt. Våra informanter ansåg att det gäller att man hamnar hos ”rätt polis” eller ”rätt” distrikt, men på *vilket* sätt det hade betydelse varierade dock något, även om alla våra intervjupersoner betonade att det handlade mycket om okunskap, varför det kunde skilja på polisens olika agerande. En annan förklaringsmodell som också dominerade var vikten av fortbildning. Vi inleder dock med vad som framkom i en av intervjupersonernas berättande då han förklarade varför det var viktigt att vara kritisk till en kvinna som anmäler en våldtäkt. Som han berättar det så kunde kvinnan ljuga för att vinna någon slags fördel, vari denna ”fördel” bestod i framkom inte. Detta kan i sin tur innebära att offret kommer att mötas av en viss cynism när hon utfrågas om vad som ”egentligen” skett. Sutorius/Kaldal skriver att kvinnor är mycket mer benägna att uppleva sig som icke våldtagna än våldtagna då detta sker inom en relation, eftersom de skyller på sig själva, på sin berusning, och sina andra ”felaktiga val”. Detta tillsammans med den oerhörda egenexponering som en anmälan innebär, gör att steget till att anmäla en våldtäkt vanligen är mycket långt.⁹⁴

Beträffande skillnader i bemötandet av våldtäktsoffer så menade en av de intervjuade att det främst handlade om huruvida utredande polis hade aversioner mot att hantera särskilda brottstyper. Han betonade samtidigt att de utredare han känner, gör sitt yttersta i utredningen av den här typen av brott. Han var allmänt frågande inför tanken om teoretisk fortbildning medan den andre utredande polisinspektören menade att det var viktigt med fortbildning för att råda bot på okunskap. Vi har givetvis ingen anledning att bestrida

⁹³ Sundén, 2004:27 (red) Granström

⁹⁴ Sutorius/Kaldal, 2003:28

dessa utredares ambitioner, men menar ändå att föreställningar om kön går bortanför individens egna intentioner, och genom att dessa ligger på ett strukturellt plan så påverkar det också förundersökningens utformning.

En annan av våra intervjupersoner betonade att det är uppenbart att tjejer blir så ifrågasatta att de ej orkar gå vidare i den rättsliga processen och detta kopplade han till fördomar hos framförallt äldre poliser, men att polisledningen enligt honom, var medvetna om detta och utbildade i frågan. Flertalet av de intervjuade ställde sig positiva till fortbildning, vilken också i många fall var att betrakta som obligatorisk.

En av de intervjuade menade att det har betydelse vem du först möter, men att detta har med kompetens och intresse hos enskilda utredare att göra. Sutorius/Kaldal ger stöd för detta i sin undersökning och menar att saknas vittnen och entydiga fysiska skador så är kvinnan beroende av utredarnas kompetens och motivation och om utredande polis har adekvat kunskap om våldtäktsbrottets mekanismer.⁹⁵ Vi konfronterade denne intervjuperson med påståendet om resursbrist, som en av de utredande poliserna uttalade, varpå han menade att det främst handlar om en attityd och prioriteringsfråga hos polisledningen. Denna intervjuperson ifrågasätter varför grova egendomsbrott prioriteras högre än grova brott mot person då båda har samma straffvärde. Diesen belyser detta i sin studie och menar att det är ett resultat av att strafflagen redan i sig innehåller värderingar, och där det inte råder lika förutsättningar för alla samhällsmedborgare i rättsligt avseende.⁹⁶ Lindgren nämner i *Brottsoffer i rätts - processen* att ett offer som gör en anmälan, står fast vid sin berättelse och har rättsintyg på sina skador utgör inget större problem för polis och åklagare, men om offret däremot är motsträvig, vägrar samarbeta eller tar tillbaka sina tidigare lämnade uppgifter blir han/hon ett problem.⁹⁷

Vi tittade även närmare på företeelsen att förlägga ”problemet” någon annanstans som vi tyckte oss skönja hos våra intervjupersoner. Tre av dessa menade att det var hos åklagaren ”bollen” låg, vilket vi kopplade till Sundéns tankegångar. Hon tydliggjorde att domstolen inte var bunden vid åklagarens brottsrubricering, under förutsättning att denna gjort en utförlig gärningsbeskrivning i stämningsansökan.⁹⁸ Vi menar då att ansvarsfrågan bör fördelas jämnt över berörda parter, eftersom gärningsbeskrivningen i sin tur förutsätter en väl utförd utredning.

⁹⁵ Sutorius/Kaldal, 2003:65

⁹⁶ Diesen, 2005:226-227

⁹⁷ Lindgren, 2004:35

⁹⁸ Sundén, 2004:27 (red) Granström

Kapitel 5

Moral, normer och värderingar i berättandet

Föreställningen om vad verklig våldtäkt ”är” brukar definieras som överfallsvåldtäkt det vill säga ”real rape” så som den benämns i anglosaxisk litteratur. En sådan våldtäkt utmärks av att offret skall ha utsatts för tydligt tvång genom våld eller att hot använts i påtvingandet av samlaget samt att förövaren och offret inte känt varandra innan övergreppet ägde rum. Dessa våldtäkter sker enligt föreställningen oftast utomhus och ofta nattetid. Andersson påvisar i *Hans (ord) eller hennes?* att dessa fall är väldigt sällsynta. Av alla undersökta hovrättsdomar i sin avhandling kunde hon endast finna en dom som stämde överens med den bilden.⁹⁹

Mats Lindgren verksam som viktimolog vid Psykologiska institutionen på Stockholms universitet samt vid Rikspolisstyrelsen påpekar att många människor verkar ha en schablonbild av hur ett brottsoffer ser ut. Det ”perfekta” offret skall vara försvarslöst och inte ha någon delaktighet i brottet med andra ord en ung våldtagen kvinna eller en äldre dam som blivit överfallen.¹⁰⁰ Liknande tankar återkommer också när våra intervjupersoner uttalar sig om det ”perfekta” offret respektive ”perfekta” förövaren. Karl som är advokat tror att en åklagare i bevishänseende skulle anse att det perfekta våldtäktsoffret skulle vara en person som är uppklädd och går hem från krogen sent på natten och blir överfallen av en man. Där det är helt uppenbart att kvinnan inte ens har pratat med mannen innan eller har haft någon kontakt. Det måste vara perfekt enligt Karl för då råder det inte någon som helst tvekan att gärningsmannen har brukat våld i överfallet, ute i skogen eller något liknande ställe. Karl säger ”Inga bevisvårigheter förutom det att få tag på gärningsmannen”, men tillägger att dessa fall där kvinnan inte har haft någon kontakt med förövaren innan brottet är väldigt sällsynt. Även åklagare Nils betonar att dessa fall är väldigt sällsynta och han definierar ett perfekt våldtäktsoffer så här:

⁹⁹ Andersson, 2004:170, underlaget var alla brottmålsdomar från 1999 i samtliga svenska hovrätter som behandlar sexualbrott där offret har varit en vuxen person.

¹⁰⁰ Lindgren, 2004:30

”N: Jag kan väl säga så här att... för att uttrycka sig väldigt cyniskt att det perfekta våldtäktsoffret är nu alltså [ohörbart] där gärningsmannen absolut inte känner offret. Så som i en park eller någonting sånt och helst med lite hugg och slag som ger upphov till skador. Helt cyniskt är det så. Där är det tveklöst, där ingen känner varandra och dom har inga känslomässiga band med varandra [ohörbart...] Dom fallen är väl ganska sällsynta, så ska jag väl inte säga, men dom är sällsynta. Det är väldigt få våldtäktsfall som ser ut på det sättet, men där är det enkelt.”

Lasse som är kriminalinspektör, anser att en advokat inte tycker om när en målsägande bryter ihop under utfrågningen men tror att åklagarsidan ser det som en fördel. Självt skulle han tycka att det vore väldigt bra om personen föll ihop. Han tror även att en advokat skulle tycka det var försvårande om offret verkligen visar i rätten vilken avsky hon fortfarande känner inför det brott hon har blivit utsatt för eftersom mycket av offrets berättelse handlar om trovärdighet enligt Lasse. Trovärdighet är något som han förknippar med ”empatikänslor”:

”L: Mm ... det är ju, jag tror att mycket av det är ju trovärdigheten i offrets berättelse, det måste vara väldigt försvårande för det finns ju en del som fortfarande då, en sån här process tar ju lång tid som regel, fortfarande känner sån avsky och hon visar det också i tingssalen, det tror jag tar hårt på den misstänktes advokater, det tror jag, för att det är ju, då kommer den här empatikänslan.”

Lindgren påpekar vikten av att få status som ”brottsoffer” för att komma i fråga för samhällets hjälp och stöd. Genom att skapa de drabbade som passiva offer i stället för handlande subjekt skapar man en bild av ett svagt ”offer” som inte kan påverka eller förändra sin situation, men verklighetens bild är den att många brottsoffer är långt ifrån svaga eller passiva individer.¹⁰¹

Ingela anser till exempel att en trovärdig klient är en person som naturligtvis berättar på ett sånt sätt att man får ett klart intryck av att det är sanningen. Att vederbörande oavsett hur frågorna ställs kan ge rätt och riktiga svar så att berättelsen inte har några luckor eller frågetecken. Hon tydliggör vikten av att kunna berättar det som har hänt så att berättelsen blir levande och riktig så att den känns självupplevd. Magnus säger bland annat att det inte är speciellt kul för en åklagare att ha en prostituerad knarkare som brottsoffer utan det är bättre att det är en söt och snäll familjeflicka men påpekar att däremot så tror han inte att

¹⁰¹ Lindgren, 2004:29

domstolen går på det där. Men han nämner ett fall för några år sedan där en kvinna fick ett lägre skadestånd än normalt eftersom domaren hänvisade till kvinnans yrke, nämligen prostitution. Magnus anser att detta inte är förenligt med praxis men svarar så här på vår följdfråga: ”C: Det blir inte så alla gånger eller? M: Risken är ju alltid större att man tar intryck av, ja det vi har pratat om, så att säga”

Även Anette påtalar för oss att hon tror att en prostituerad kvinna skulle ha svårare att övertyga rätten om att hon har blivit våldtagen än en överklasskvinna. Sune säger så här i fråga om det ”perfekta” våldtäktsoffret:

”S: Jaa trovärdigheten, naturligtvis så spelar det in hur man uppträder, det gör det, det kan man se och egentligen så ska det väl kanske inte göra det därför att brottet är likadant om jag är mycket van att prata, jag uppträder på ett mycket bra sätt i tingsrätten, jag är otroligt skakad av vad som har hänt och den andra kan inte uttrycka sej på samma sätt men kanske känslomässigt är lika mycket skadad, kanske mer, jaa det har nog betydelse, tyvärr så är det väl så,”

Han poängterar också vikten av att verkligen visa hur illa man mår av detta som målsägande för att öka sin trovärdighet som offer. Lasse säger till exempel att man skulle kunna tänka sig att säga åt en kvinna att inte vara för utmanande klädd i rätten och att inte använda för mycket smink det vill säga ”måla inte upp dig som en hora utan var normal”, som han uttrycker det. Barbro menar å sin sida att för en åklagare vore det en dröm om hans klient var en välklädd kvinna som aldrig har druckit mer än en pilsner sedan hon var tretton år. Hon anser också att en advokat helst skulle vilja ha en sober man. Hon nämner också att ett en kvinna oftast inte blir trodd i rätten beroende på många olika faktorer, som till exempel: ”Hon kanske hade för kort kjol eller hade druckit några öl då är man inte trovärdig”.

I de intervjuades svar här ovan blir det alltså tydligt att man har en föreställning om hur man bör bete sig eller vara för att passa in som offer. Det blir även påtagligt i Magnus och Anettes uttalanden om prostituerade kvinnor, att position i samhället också avgör hur vi definierar vilka som är offer eller inte. Vissa grupper ses lättare som oskyldiga och därmed också lättare att definiera som brottsoffer. Exempel på sådana grupper kan bland annat vara unga kvinnor som blir våldtagna av främmande och okända män, barn som blir utsatta för övergrepp. Men fortfarande har många emellertid, svårt att se narkomaner

eller andra kriminella som brottsoffer.¹⁰² Det kan också medföra att offret i vissa fall helt eller delvis kan bli utan ersättning på grund av sitt beteende före brottet påpekar Lindgren. I 9 § andra stycket brottsskadelagen står det att brottsskadeersättning i vissa fall jämkas med hänsyn till den skadelidandes uppträdande i samband med brottet. Ett exempel på detta kan vara att offret utsatts sig för en ökad risk att drabbas av brott på grund av att man varit provocerande eller att man har glömt nycklarna i bilen och så vidare. En annan grupp som inte heller betraktas som idealoffer och därmed också riskerar att bli utan ersättning är prostituerade kvinnor.¹⁰³

I intervjupersonernas berättande kommer det indirekt fram en antydning om att det finns föreställningar om att vissa passar bättre in som offer än andra. Både Anettes och Magnus resonemang ger starka indikationer på det. Dessa föreställningar som våra informanter ger uttryck för leder oss också in på frågan om moral. Går det att tyda några moraliska värderingar som ligger inbäddade i dessa föreställningar. På frågan om vilka förmaningar de skulle ge till sina tonårsbarn eller har gett, när dom började gå ut på fester och liknande tillställningar, får vi varierande svar. Advokat Anette betonar vikten av att komma hem ordentligt och att tänka på vad man dricker, ha koll på sin drink, att ingen håller ”grejer” i den och så vidare. Hon anser att det är ”a och o... tyvärr är det så, man ska inte utsätta sig för risker” men tillägger att hon har haft tur eftersom hennes barn inte varit ute så mycket. Även advokat Karl uppger liknande svar på frågan som Anette:

”K: /.../ om dom skulle dra någon annanstans så skulle dom höra av sig och att dom inte var ensamma utan med kompisar och så och att dom skulle komma hem till en viss tid. /.../ Men jag menar annars så.. sunt förnuft, drick inte för mycket [skratt] såna saker. Till killarna, jag har en son.. jag har sagt ganska liknande saker, jag tycker inte att det har skiljt sig så väldigt mycket.. jag har också velat veta var han var någonstans och var han skulle dra iväg och att han inte skulle dricka för mycket och inte knarka och så där.”

Både Anette och Karl påtalar vikten av att komma hem och ha kontroll på sitt drickande men det framträder också andra moraliska aspekter som tycks förstärka föreställningarna om vilka som lätt blir ett offer. Implicit blir uttalanden som ”sunt förnuft, drick inte för mycket” eller ”man ska inte utsätta sig för risker” ett uttryck för vad man inte bör göra för att bli ett offer. Karl betonar också att han har haft väldigt starka döttrar som inte har haft svårt att hävda sig, därför har han inte varit speciellt orolig när dom började gå ut på fester, men har upplevt att

¹⁰² Lindgren, 2004:31

¹⁰³ Lindgren, 2004: 31

det funnits bekanta som har barn som behöver skyddas. I Citatet som kommer här nedan går det att utläsa en sådan oro:

”K: Men jag har inte upplevt, men det finns.. jag har känt andras barn där jag har känt att oh den flickan skulle man nog behöva skydda lite därför att hon verkar lite för blyg eller lite för, hon har svårt att hävda sig och så där /.../ så att jag har lättare att tänka mig in i en situation där hon skulle råka illa ut va.”

I Karls oro går det att finna en underliggande föreställning om att blyga och svaga flickor lättare blir ett offer. Kriminalinspektör Lasse svarar så här på samma fråga:

”L: Jag har ju bägge, utav bägge könen och jag har inte uppfostrat dom på nån .. på samma sätt har jag uppfostrat dem och samma information har dom fått också, nu är väl jag lite lyckligt lottad i och med att båda idrottade väldigt mycket och hade simkompisar, men däremot så när dom var yngre, dom fick ju ... men jag tror nog det att om jag bortser från mina egna, så tror jag nog att jag skulle vara noga med tjejen, å prata med henne om det här att hon inte följer med någon hem första kvällen utan ta reda på lite mer vad det var för typ av människor, inte låta dom bjuda på nånting, och sen att dom alltid skulle vara flera.”

Lasse säger liksom Karl att han inte gjort någon skillnad på sina förmaningar när det gäller barnen, men tillägger att generellt sett så skulle han vara mer noga med tjejer, vad dom bör tänka på. Hovrättsrådet Magnus uttrycker sig så här när han besvarar på samma fråga: ”Min dotter ska jag sätta i kloster /.../ Men det är som jag sa inledningsvis man känner ju den där beskyddarinstinkten alltså.” Sunes svar skiljer sig heller inte så mycket från de övrigas diskussioner om förmaningar men även i hans berättande smyger sig moraliska antydningar fram att vissa lättare kan antas bli offer.

”S: I den delen så är det tur att jag har pojkar annars skulle jag velat ha flickor, men jaa när min grabb gick ut till att börja med då var ju förmaningarna att han inte skulle råka in i gäng slagsmål /.../ om jag hade en flicka jaa då skulle jag vara orolig på ett helt annat sätt, förmaningar naturligtvis, nu har ju jag en fördel av att jag är polis, jag vet kanske vart du inte ska gå och vart du kan gå, och förmaningar på än det ena än det andra, ja förmaningar, första förmaningen det är drick dej inte berusad, se till att du vet vad du stoppar i dej, drick inte ur en annans glas så att du får i dej nåt medel, för det är ganska så ofta då man blir drogad,”

Det som blir uppenbart i både Sunes och i de andras berättelser är att de inte har varit särskilt oroliga för att deras egna barn skulle råka illa ut, utan denna oro har förlagts till att gälla andra

barn. I Sunes fall blir det även tydligt att han har föreställningar om att det är flickor som ska skyddas för att inte bli våldtagna medan pojkar behöver förmanas till att inte hamna i slagsmål. Även Nils förmedlar liknande tankar som Sune:

”N: Jag skulle säga så här, jag har ju både.. två döttrar och en son. När det gäller vad man var rädd för när dom började gå ut som tonåring, nu har jag bara en tonåring, så var jag mycket mera rädd för att sonen skulle råka ut för något än att flickorna skulle bli våldtagna. Risken att en grabb får stryk är mycket mycket mer förekommande [ohörbart..] men vad jag skulle säga till tjejerna, för det är väl det som ni undrar över. Det skulle vara, vad du än gör om du blir full så ring hem, ring vi betalar taxin bara du kommer hem. När dom var ute sa vi se till att aldrig vara ensam utan ha alltid en kompis med dig, gå inte på en fest ensam eller följ inte med någon hem,”

Barbro som har varit verksam som kriminalkommissarie ger oss ett svar som skiljer sig åt från de övrigas svar på samma fråga:

”B: Jag har ingen tonårsflicka men jag har två tonårsbarnbarn /.../

C: Är det flickor eller pojkar?

B: Två flickor,

C: Är det någon särskild sorts förmaningar du skulle vilja ge dom?

B: Nej nej nej, det vore klokare om dom gav mej förmaningar.”

Barbros svar kan tolkas som att hon anser sina tonårsbarnbarn så kloka och förnuftiga att de inte skulle råka ut för något sådant. Det skulle då kunna kopplas till att handla om ett moraliskt beteende som vi anser att våra övriga intervjupersoners berättelser implicit påvisar.

Sammanfattande analys

Utifrån det som presenterats här ovan går det inte att undvika intrycket av att det bakom våra intervjupersoners uttalanden finns värderingar och normer som påverkar hur dessa förhåller sig till föreställningar om vad som är riktig våldtäkt och ett trovärdigt offer. Det blir tydligt att vissa omständigheter som beteende, position i samhället, klädsel etc. medför att en viss omtolkning sker när det gäller synen på våldtäkt. Detta kan man koppla till Jeffners undersökning om ungdomars attityder till våldtäkt. Den allmänna uppfattningen var att

våldtäkt är fel och ett oacceptabelt beteende men det visade sig dock att det fanns en rad omständigheter som medförde att dessa handlingar var öppna för omtolkningar. Några exempel som togs upp var bland annat om tjejen inte sagt nej på rätt sätt eller om tjejen kunde tolkas som hora samt tjejen som inte visade att hon mådde dåligt efteråt. Om händelser uppfylldes av dessa kriterier betraktade inte ungdomarna det som våldtäkt och tjejen inte heller som offer.¹⁰⁴

Visserligen säger inte de vi intervjuat rent ut vad de anser är ett ”perfekt” våldtäktsoffer respektive en ”perfekt” förövare men i deras resonemang om vad de till exempel tror att åklagare och advokater skulle anse om detta, nämner de just moraliska värderingar som bygger på stereotypa föreställningar om kön som bygger på en heterosexuell norm. I intervjupersonernas berättande framgår tydligt en underliggande förståelse av att det är en man som våldför sig på en kvinna och inte tvärtom, dessutom är det mannen som med våld och styrka anfaller den sårbara och passiva kvinnan. Hon ska även uppträda i rätten som att hon är medtagen av överfallet och berätta så att det känns verkligt och sant, med andra ord väcka empatikänslor hos rätten för att bevisa sin trovärdighet. Men det finns också andra aspekter som påverkar en kvinnas trovärdighet och det är vilken kategori av kvinna man föreställer sig att det är. En kvinna som inte betar sig som en ”normal” och anständig kvinna utan klär sig och målar sig utmanande eller kan antas vara prostituerad har svårare att bli trodd som offer.

Det blir även påtagligt i våra informanternas svar på vilka förmaningar de skulle ge eller har gett till sina tonårsbarn när de började gå ut på fester och pubar, att det finns en föreställd bild av ett idealoffer eller vem som lätt kan tänkas bli det. Indirekt genom att påvisa att oron inte var så stor för att ens egna barn inte skulle råka illa ut tack vare av att de antingen idrottade mycket, inte gick ut så mycket på sådana ställen eller var starka och kunde ”hävda” sig, tolkar vi som ett synliggörande av moraliska aspekter kopplade till kön. Genom att förskjuta oron till andras barn och att lägga fokus på vad flickorna framförallt bör göra och hur de bör bete sig tolkar vi som att ett moraliskt ansvar läggs på flickan. Med andra ord en flicka som agerar och är på ett sätt som ej är lämpligt, eller är på platser där hon inte bör vara kan lätt råka illa ut. Ekström menade också i sin studie att återtagna våldtäktsanmälningar belyser den kulturella logik som säger att det är inte de fina flickorna utan *de andra* som hamnar i dåligt sällskap. Tanken att respektabla hustrur och skötsamma familjeflickor helt enkelt inte blir våldtagna, annat än av okända gärningsmän på dåligt upplysta platser, pekar

¹⁰⁴ Jeffner, 1998:kapitel 5

obönhörligt ut offret som delvis skyldigt till övergreppet, menar han.¹⁰⁵ Trots att Ekström undersöker material från 1946-1950, kan man i våra intervjupersoners berättande se en likartad tendens att förskjuta problematiken till att gälla *de andra*.

Föreställningen om att flickor måste skyddas från att bli lurade av okända män som kan tänkas lägga ”grejer” i drinken eller från att följa med okända män hem indikerar återigen att föreställningar, moral och värderingar bygger på stereotypa föreställningar om kön.

Sutorius/Kaldal menar att för en fällande dom i ett våldtäktsärende krävs antingen entydig bevisning, frånvaro av relation mellan parterna, hög social status och klanderfritt beteende hos kvinnan eller en gärningsman som är tidigare straffad för våldsbrott. De menar vidare att sammantaget så förmedlar det material som ligger till grund för deras studie, en bild av våldtäkter där kvinnan är ett skyddsvärt offer, där hennes skyddsvärdhet manifesteras genom hennes skador eller sociala status och där gärningsmannen är en opålitlig person.¹⁰⁶ Det som blir explicit i våra intervjupersoners berättande är hur det framkommer att fokus ligger på hur kvinnorna ska vara eller bete sig för att betraktas som offer medan hur mannen bör vara eller agera för att styrka sin oskyldighet som förövare inte framträder speciellt mycket i våra intervjuer. Det blir således kvinnan/offret som åläggs att styrka och bevisa att hon är ett trovärdigt offer i ett våldtäktsfall.

¹⁰⁵ Ekström, 2002:148

¹⁰⁶ Sutorius/Kaldal, 2003:140-141

Kapitel 6

Sammanfattning

I vår studie valde vi att intervjua personer verksamma inom den rättsliga process som hanterar fall av våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor och kvinnor, för att på så sätt se om vi kunde urskilja huruvida rättsväsendet är påverkat av normer och värderingar hos enskilda individer. Utifrån intervjupersonernas narrativa berättelser ville vi undersöka om det fanns ytterligare kunskap att bidra med till den redan omfattande forskningen på området. Det vi ville problematisera och synliggöra var den bristande överensstämmelsen mellan rättsapparatusens avsikt att enligt lagen bestraffa dessa brott och dess tillämpning i praktiken, det vill säga att så få ärenden leder till fällande domar. Vi arbetade utifrån följande frågeställning: *Vad är det för faktorer som enligt våra informanter påverkar rättsapparatusens hanterande av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld mot flickor och kvinnor?* Och även: *Kan den juridiska definitionen och de utsagor som återkommer i massmedialt material, rättsprotokoll och våra intervjupersoners berättelser relateras till varandra?* Samt att vi till sist även ville: *resonera något kring vilka följder och effekter som dessa relationer bidrar till.*

I vår studie kom vi bland annat fram till att ett flertal av våra informanter menade att den nya lagstiftningen runt sexualbrott som trädde i kraft den första april i år *inte* ansågs vara en faktor som antogs medföra några större förändringar i rättsapparatusens hanterande av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld mot flickor och kvinnor. I detta sammanhang framhölls det också att svårigheter med bevisvärderingen skulle komma att kvarstå även efter lagändringen. De faktorer som våra intervjupersoner å andra sidan framhöll som sådant som påverkar rättsapparatusens hanterande av fall som rör våldtäkt/sexuellt våld var istället sådant som knappast lär ska ändras med den nya lagens införande. Det framkom i berättandet att olika individers sätt *att tolka* lagen hade betydelse, här nämndes faktorer som olika grad av skicklighet, olika sätt att tänka, okunskap och ålder, samt *vem* offret först fick möta och *vilka* individer som kom att delta i processen. Vad som ansågs ha betydelse för bevisvärderingen kan alltså sägas vara *vem* och *hur* offret är, samt *hur* offret förhåller sig i processen. Vi kunde också skönja värderingar och normer som påverkar hur man förhåller sig till föreställningar om vad som ansågs vara en våldtäkt, här nämndes kriterier som ”allvarlig kränkning”, men inte *vad* som omfattar en ”allvarlig kränkning” och *vem* som egentligen bör avgöra graden av kränkning. Det talades också om att möta brottsoffrets behov, och det framkom att samtliga

intervjupersoner ansåg att det var möjligt att göra förändringar i hanteringen av ett fall för att underlätta för offret, de hade dock olika uppfattningar om vari dessa förändringar skulle bestå. I berättandet framkom också faktorer som alkoholens betydelse, att en kvinna som självmant druckit alkohol kunde inte räkna med att få ett sexuellt övergrepp betecknat som våldtäkt. Det framkom även synpunkter på att frågor om alkoholens betydelse i en förhandling fick onödigt stort utrymme, samt att frågor om alkohol i högre grad ställdes till målsäganden än till den tilltalade. I samband med detta menade också intervjupersonen att det ibland förekom kränkande frågor. Men, framhöll han även, att vad som tilläts eller inte tilläts under en förhandling berodde på enskilda individers attityder. En annan av de intervjuade betonade på ett snarlikt sätt att utredningen av olika sorters brott handlade om attityd och prioriteringsfrågor hos polisdningen. Denna informant ifrågasatte också att grova egendomsbrott prioriterades högre än grova brott mot person, då de juridiskt sett hade samma straffvärde.

När vi relaterade den juridiska definitionen av våldtäkt till de utsagor som återkom i massmedialt material, rättsprotokoll och det berättande som framkom i våra intervjuer, så kom vi fram till att flera av våra intervjupersoner gav uttryck för tankar om ett *mediadrev*, att domare och åklagare av media och den allmänna opinionen beskylls för att ha gjort felaktiga beslut när de egentligen bara följt lagen. Sådan kritik blev i våra samtal lätt till något som försköts till lagen och dess utformning. Många av intervjupersonerna hade överhuvudtaget ett ambivalent förhållningssätt till lagen. När man försvarade olika domslut rörande olika fall hänvisade man till att det var ett korrekt sätt att döma, men i försvarandet av de kritiserade aktörerna bakom besluten, användes lagen vid flera tillfällen också som en förklaring till vad som var att betrakta som felaktig.

Det framkom också att det kunde vara relevant att ställa frågor om kvinnans sexuella ”bakgrund”, eller frågor rörande klädsel, trots att det strider mot både tidigare och nu gällande lagstiftning. Detta påvisar att det finns en diskrepans mellan föreställningar och lagstiftning som torde ha betydelse i det rättsliga hanterandet av frågor rörande våldtäkt/sexuellt våld riktat mot flickor och kvinnor.

Vidare ansågs den massmediala bilden vara snedvriden och onyanserad. Eftersom vi ändå fann ett flertal artiklar som motsade detta påstående tolkade vi detta som en *defensiv* inställning till kritik. Vår tanke är här att, är man själv en del av det som kritiserar torde detta också föra med sig en försvarande attityd. En av våra intervjupersoner menade att det finns en mängd omständigheter i våldtäktsfall som media inte alltid orkar ta till sig. Vi

hittade dock flera exempel på uttalanden från väl insatta personer, som utifrån sin sakkunskap menade att det var möjligt att göra andra tolkningar av lagen och praxis, än vad som många gånger görs i olika rättsfall.

Flera av våra intervjupersoner var ändå positiv till media, då man ansåg att frågor som rör våldtäkt/sexuellt våld bör debatteras offentligt. Det framkom dock en oro över att offer kom till tals utan att vara offer, och hur viktig bevisningen var för att ingen ska dömas oskyldig. Vi menar att en konsekvens av den här typen av oro är att fokus i den rättsliga processen i alltför hög grad riktas mot offret, vilket i sin tur leder till att offret lätt skuldbeläggs sig själv. En av de intervjuade menade att denna företeelse att lägga skuld på sig själv för det inträffade, var att betrakta som ”konstig”. I en av tidningsartiklarna kritiserar den politiska chefredaktören Helle Klein, det faktum att fokuseringen oftast ligger på brottsoffret inte förövaren, detta var även tydligt i de tre domar vi själva studerat.

Det som var mest framträdande i intervjupersonernas berättande var dock tendensen att inte se frågan om tillämpningen av lagen, samt vikten av att ärendet hanteras av ”rätt” individ, som sitt och yrkeskårens ansvar. Att problemet, i den mån det uppfattades finnas något sådant, hela tiden föreföll ligga på någon annans bord. Tre personer menade att det var hos åklagaren ”bollen” låg, medan representanten för denna yrkeskår istället framhöll att det var en attityd och prioriteringsfråga hos polisledningen. En av advokaterna menade att det var bristande kompetens hos äldre utredande poliser, och samma sak hävdades slutligen också av ett av de två hovrättsråden. Om ”problemet” låg hos den egna yrkesgruppen var skillnaderna i tillämpning i så fall obetydliga, eftersom de alla hade en klar och tydlig praxis från Högsta domstolen att följa.

Avslutande diskussion

Att det idag liksom tidigare i historien, är ett stort problem att samhället inte kan beivra våldtäktsbrott kommer säkert inte som en överraskning för någon som följt samhällsdebatten. Men att ta avstånd från problematiken och förskjuta den till någon annans ansvar torde inte medföra att vi närmar oss en lösning på denna angelägna fråga.

Mycket i vårt material talar för att ett våldtäktsfalls fortlevnad hör ihop med att ”rätt” individer handhar ärendet och medverkar i den rättsliga processen. Detta ger samtidigt ett intryck av att det egentligen är lite av ett lotteri om ett våldtäktsfall leder till fällande dom

eller ej. Detta lotteri ger dock inte alla samma chanser, utan spelet är tvärtom genomsyrat av föreställningar om kön.

Relationen mellan rätt och maktutövning har blivit allt mindre synligt under historiens gång, men trots att juridiken idag baseras på demokratiska principer så har juridiken behållit sitt mansperspektiv. Rättsvetenskapen och juridiken i dess helhet har också alltid försökt ge en bild av att vara neutral, vilket har inneburit att rättsskipning förknippats med egenskaper som enligt gängse könsrollsmönster anses typiska för en man.¹⁰⁷ För att man ska kunna tala om jämställdhet, opartiskhet, objektivitet och rättvisa så måste kvinnors erfarenheter bli en utgångspunkt i den rättsliga processen, för som Sutorius/Kaldal skriver: ”Först när androcentrismen balanserats upp med en motsvarande *gynocentrism* kan man, på basis av olika och gemensamma kunskaperna, skapa en jämställd rättsordning.”¹⁰⁸

Utifrån det vi presenterat i denna studie menar vi att ett androcentriskt synsätt klart dominerar och är den ”objektiva” och neutrala värdegrund som alla våra intervjupersoner utgår ifrån i sitt berättande. Vi kunde inte se att det fanns nämnvärda skillnader utifrån om intervjupersonen var man eller kvinna, vilket stöder de tankegångar som både Sutorius/Kaldal och Diesen m.fl. ger uttryck för. Men det som blir påtagligt är hur våra informanter när de konfronteras med frågor kring massmedias kritik mot olika domstolsbeslut rörande sexuellt utnyttjande mot flickor/kvinnor, stödjer sig på lagen för att skydda sin yrkeskår. Men säger sig dock kunna relatera till kritiken ibland när det gäller egna personliga åsikter om vissa olika domstolsbeslut.

I intervjupersonernas berättande var det också offret som fick en framträdande roll, medan gärningsmannen omnämndes då det talades om bevissvårigheter, att ingen skulle bli oskyldigt dömd. Fokus ligger på hur kvinnorna ska vara eller bete sig för att betraktas som offer medan hur mannen bör vara eller agera för att styrka sin oskyldighet som förövare, inte är något som framkommer i våra intervjuer. Det blir således kvinnan/offret som det åligger att styrka och bevisa att hon är ett trovärdigt offer i ett våldtäktsfall.

Då vi i likhet med Scott ville undersöka *hur* hierarkier som bygger på könsskillnader är konstruerade och legitimerade, så var ett primärt intresse att studera det som framkom som ett resultat av en process, vilket har ett flertal orsaker snarare än en enda. Dessa orsaker ska snarare förstås som ett resultat av diskursen, än något som har med ideologi och

¹⁰⁷ Sutorius/Kaldal, 2003:20

¹⁰⁸ Sutorius/Kaldal, 2003:21

medvetenhet att göra. Men som Scott påpekar så för att förstå vad denna ordning innebär, så måste vi undersöka *hur* den arbetar.¹⁰⁹

Vi menar att det i intervjupersonernas berättande framkom att genus är verksamt som primär ordning, och att detta inte hade ett direkt samband med individens medvetande eller ideologiska tankar. Samtliga gav på olika sätt uttryck för ”jämställda” tankegångar i sitt berättande, och även en önskan att i yrkesutövningen handla ”objektivt” och neutralt. I Scotts förståelse av genus är detta föreställningar och upplevelser av kön som fungerar som ett konstituerande element i sociala relationer och är ett primärt sätt att legitimera och vidmakthålla maktförhållanden. Tyngdpunkten ligger med hennes sätt att se, på frågan om hur det går till när genus bidrar till att osynliggöra och reproducera maktförhållanden.¹¹⁰ I ett sådant perspektiv menar Ekström i sin tolkning av Scott, att genus blir både ”något som får saker och ting att hända, något som får dem att hända på ett visst sätt, och något som får dem att fortsätta inträffa.”¹¹¹ Han menar vidare att den teoretiska grundvalen för ett sådant projekt är antagandet att institutioner och individer inom den rättsliga processen, utgår ifrån att könsskillnader är relevanta så bekräftas det av andra ordningar vilka även de vilar på idéer om betydelsebärande åtskillnader mellan och inom könen. På så sätt döljs den egentliga under- och överordningen, det vill säga av faktumet att någon gynnas på någon annans bekostnad och där maktutövandet framstår som ett uttryck för en naturlig ordning.¹¹² Vi tycker oss i vår studie se hur det i intervjupersonernas berättande finns en förståelse av könsskillnader som bekräftas av könsordningar som kommer till uttryck i massmedia och även i domstolsprotokoll. Ekström diskuterar också Scotts tal om språkets mediering av föreställningar om kön, och där föreställningar om könsskillnader är något som kommer till uttryck genom språket och dess klassifikationer. Samt att det enligt Scott är igenom språkliga kategorier och begreppsbildning som könsskillnaden, ”både den föreställda och den upplevda, konstrueras och vidmakthålls.”¹¹³ Ekström påpekar även att när rättsapparaten prövade rimligheten och bevisvärdet i de anmälningar som kvinnorna gjorde, så inträffade just det som Scott synliggör, att en egentlig under- och överordning döljs av att domstolens prövning uppfattas som uttryck för en naturlig ordning.¹¹⁴ Detta anser vi även är tydligt i vår

¹⁰⁹ Scott, 1988:4

¹¹⁰ Ibid

¹¹¹ Ekström, 2002:154

¹¹² Ibid

¹¹³ Ekström, 2002:155

¹¹⁴ Ibid

undersökning där den juridiska definitionen, lagen och praxis i berättandet framstår som något neutralt och oproblemiskt, som man i princip bara har att följa.

Att den massmediala framställningen av våldtäktsmål uppfattades av intervjupersonerna som onyanserad eller på annat negativt sätt påverkade folkopinionen, hindrade inte att man ändå såg fördelar med detta. Man menade att den allmänna debatt som uppstod ändå genererade förändringar inom den rättsliga processen på sikt, och den nya lagändringen sågs som ett exempel på detta. Detta kan dock uppfattas som motsägelsefullt eftersom den nya lagen av ett flertal intervjupersoner inte ansågs medföra någon förändring, i varje fall inte för vuxna kvinnor.

Enligt Jur. doktor Görel Granström verksam som universitetslektor vid juridiska institutionen i Umeå har det skett en successiv förbättring under senare år när det gäller brottsoffers rättsliga ställning. Trots det är det många brottsoffer som beskriver sitt möte med rättsväsendet som en ”ond cirkel”.¹¹⁵ Frågan är, trots att det skett en förbättring för brottsoffer när det gäller den rättsliga ställningen, varför det ändå är så många brottsoffer som känner som de gör, enligt Granström. Denna problematik kan kopplas samman med det vi tidigare nämnt om sociologen Diana Scullys teorier, att våldsproblematiken är begränsad till att endast förstås som ett kvinnoproblem. Det vi tidigare här ovan nämnde om förskjutningen av brottsofferproblematiken anser vi även kan länkas till det Scully påpekar, att man målar upp föreställningar om förövaren som sjuk eller söker förklaringar hos offret, vilket leder till det vi tidigare nämnt att ansvaret förskjuts från förövaren till offret. Det är något som går att uttolka i både det massmediala materialet, rättsprotokollen samt i informanternas berättelser. Men bilden av att det är ”vanliga” män som våldtar och att aggressivt sexuellt beteende är vanligt är svårt att finna i vår empiri. Detta innebär som vi ser det att relationen mellan den juridiska definitionen och de utsagor som förekommer i vårt massmediala material, rättsprotokoll och intervjupersonernas berättelser ger uttryck för att våldtäkt inte är ett socialt problem utan analyseras på individnivå och att dess sammanhang då blir irrelevant.

Intervjupersonerna var överlag positiva till utbildning och vår uppfattning efter att ha genomfört denna studie, är att det är helt avgörande för ett ökat medvetande hos individen, och som på sikt kan leda till förändring. Det förutsätter att vi alla måste inse att vi bär med oss attityder som inte kan frikopplas från individen oavsett om det är det personliga, i yrkesutövandet eller i relation till andra.

¹¹⁵ Granström, 2004:8-9

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Intervjuer

Samtliga intervjuer utfördes av författarna. Intervjuernas längd varierade mellan 60-80 minuter.

Intervju 1: 050301

Magnus, ålder 51

Yrke: Hovrättsråd

Intervju 2: 050308

Inger, ålder ca. 50

Yrke: Hovrättsråd

Intervju 3: 050310

Sune, ålder 59

Yrke: Kriminalinspektör

Intervju 4: 050311

Niklas, ålder 52

Yrke: Åklagare

Intervju 5: 050315

Karl, ålder 60

Yrke: Advokat

Intervju 6: 050315

Barbro, ålder 67

Yrke: f.d. Kriminalkommisarie

Intervju 7: 050321

Anette, ålder 49

Yrke: Advokat

Intervju 8: 050329

Lasse, ålder 57

Yrke: Kriminalinspektör

Källor från Internet

Aftonbladets hemsida, <http://www.aftonbladet.se>:

"Det var våldtäkt", utskriven 2005-02-28

Amnestys hemsida, <http://www2.amnesty.se>:

Våld och sex – hur skyddar den nya sexualbrottslagen?, utskriven 2005-04-19

Proletärens hemsida, <http://www.proletaren.se>:

Är det fritt fram att våldta en full tjej?, utskriven 2005-04-19

Svenska Dagbladets hemsida, <http://www.svd.se>:

Bluff att nya lagen löser problemet, utskriven 2005-02-28

Riksdagens hemsida,

http://www.riksdagen.se/debatt/bet_yttr/dok.asp?dok_id=GS01JuU16

Tidningsartiklar

Aftonbladet

Våldtäkt på rättssamhället, 2003-11-07

Domar

B 286/97, Svea hovrätt

B 2815-04, Göta hovrätt

B 285-00, Solna tingsrätt

Litteratur

Andersson, Ulrika, 2004: *Hans (ord) eller hennes?*, Lund, Bokbox Förlag

Andersson, Åsa, 2003: *Inte samma lika*. Stockholm/ Stehag, Brutus Östlings bokförlag symposium

Arvidsson, Alf & Ehn, Billy, 1992: Introduktion. Arvidsson, Alf, (red.) *Muntligt berättande. Verlighetskonstruktion och samhällspegel*. Umeå, Etnologiska Institutionen

Brownmiller, Susan, 1977: *Våldtäkt, (Against Our Will. Men, Women and Rape)* Stockholm Pan/Norstedts, Nordstedts tryckeri,

Diesen, Christian, 2005: Processrättsligt perspektiv, om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen. I: Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun, Pettersson, Tove, (red.) *Likhet inför lagen*. Falun, Natur och Kultur

Ekman, Gunnar, 1999: *Från text till batong – om poliser, busar och svennar-*. Stockholm, Ekonomiska Forskningsinstitutet vid handelshögskolan.

- Ekström, Simon, 2002: *Trovärdighet och ovärdighet*. Södertälje, Gidlunds förlag
- Elgán, Elisabeth, 1994: *Genus och politik. En jämförelse mellan svensk och fransk abort-preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*. Uppsala, Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet.
- Granström, Görel, 2004: Brottsoffrets möte med rättsväsendet. I: Granström, Görel (red.) *Den onda cirkeln*. Uppsala, Uppsala Publishing House
- Jeffner, Stina, 1998: *Liksom våldtäkt typ...*, Stockholm, Utbildningsförlaget Brevskolan
- Larsson, Sara, 2004: "Fina flickor" kan inte våldtas. I: Granström, Görel (red.) *Den onda cirkeln*. Uppsala, Uppsala Publishing House
- Lindgren, Magnus, 2004: *Brottsoffer i rätts-processen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm, Jure förlag AB.
- MacKinnon, Charatine, 1991: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Nr.1, s. 16-26
- Scott, W. Joan, 1988: *Gender and the Politics of History*. New York, Columbia University Press
- Scully, Diana, 1994: *Understanding Sexual Violence, a study of convicted rapist*, New York Routledge.
- Sundén, Anna, 2004: Den som verkar vettigast vinner, I: Granström, Görel (red.) *Den onda cirkeln*. Uppsala, Uppsala Publishing House
- Sutorius, Helena, & Kaldal, Anna, 2003: *Bevisprövning vid sexualbrott*, Stockholm, Nordsteds Juridik AB
- Swärd Lindblom, Anastasia, 2003: *En empirisk undersökning av bevisvärderingen i sexualbrott under förundersökningsstadiet*. Stockholm, examensarbete i processrätt 20 p. Stockholms universitet
- Thomsson, Heléne, 2003: Feministiskt integrationsarbete – eller vem ska definiera vems behov?, I: de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana (red.) *Maktens (o)lika förklädnader*, Stockholm, Bokförlaget Atlas
- Wibeck, Victoria, 2000: *Fokusgrupper, om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund, Studentlitteratur
- Young, Iris Marion, 1990: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press

Bilaga 1.

Intervjufrågor

1. När vår förfrågan om deltagande i denna studie nådde dig , hur tänkte du då?
B) Varför/
2. Kan du berätta lite kort om varför du valde just detta yrke.
3. Vad anser du om den uppmärksamhet som våldtäktsmål har fått?
 - den massmediala bilden
 - domsluten
 - den allmänna kritiken
 - proteslistor/namninsamlingar
4. Hur ser könsfördelningen ut bland dina arbetskamrater med samma yrkesbenämning som du har (hovrättsråd/ åklagare/polis)?
B) Har du några tankar om detta, varför/hur det kommer sig?
5. Genomgår ni någon sorts fortbildning, och hur ser den i sådana fall ut?
B) Är denna fortbildning, som du ser det, tillräcklig eller har du andra önskemål?
6. Anser du att det finns skillnader i hur lagen tillämpas i våldtäktsmål?
B) Kan du ge exempel på varför och hur?
7. Forskare i processrätt har påstått att det egentligen handlar om hur lagen tillämpas i frågor som rör våldtäkt, snarare än att det är fel på lagen i sig, hur ställer du dig till det?
B) De har även påstått att efter lagändringen den 1 april så kommer samma problematik att kvarstå?
c) Vad vill de uppnå med lagförändringen tror du?
8. Hur tänker du runt ”förmildrande omständigheter” i fall som rör våldtäkt/sexuellt våld riktat mot kvinnor?
9. Vilka omständigheter tror du att försvarsadvokater anser försvårar ett våldtäktsmål?
10. Hur tror du en åklagare skulle definiera ett ”perfekt ”våldtäktsoffer? Respektive den ”perfekta” trovärdiga klienten?

11. Det finns journalister som hävdar att det är av betydelse att kvinnan hamnar hos ”rätt” polis eller ”rätt” distrikt när hon anmäler en våldtäkt, eftersom vissa lägger ner mer energi på förundersökningen än andra, hur ställer du dig till ett sådant påstående?
12. Vi intervjuade ett hovrättsråd som menade att vissa saker skulle kunna förbättras i den rättsliga processen, så att målsäganden inte skulle uppleva det så skrämmande och främmande, delar du den uppfattningen?

B) Hur skulle det kunna förbättras anser du?
13. Detta hovrättsråd nämnde också ett fall där målsäganden inte själv var närvarande vid förhandlingen, utan rättsens medlemmar fick se ett videoförhör hos polisen, hur ställer du dig till ett sådant förfarande?

B) Är det en vanlig förekomst?
14. I två prejudicerande fall där en åttaårig och en tioårig flicka utsatts för sexuellt utnyttjande vid ett flertal gånger dömde HD dessa två fall som våldtäkt. Hur tror du de resonerade ?

B) Kan du ge något annat exempel som du känner till och kanske själv haft funderingar över?
15. Om vi drar paralleller till Rissnefallet där sju pojkar utnyttjade en 14 årig flicka blev domen inte våldtäkt utan sexuellt utnyttjande. Varför blev inte detta rubricerat som våldtäkt tror du? Trots att det brukades mer våld mot flickan i detta fall än i fallet ovan.
16. Oavsett om en flicka/kvinna försatts i vanmakt tex via sprit eller om hon själv berusat sig självmant, anser du då att det bör påverka domens utfall angående våldtäktsmål?
17. I Motalafallet ansåg hovrätten att flickan var tillräckligt gammal för att kunna inse konsekvenserna av sitt drickande vilket ansågs att hon därför var ansvarig för sitt hjälplösa tillstånd och mannen kunde därför inte fällas för våldtäkt utan brottsrubriceringen blev sexuellt utnyttjande. Hur förhåller du dig till det?
18. Och hur tror du de rättsliga ombuden hanterar faktorer som dessa i sitt försvar?
19. Hur anser du att rätten definierar vart åldersgränsen går när en person själv kan avgöra om, och hur mycket alkohol hon tål att inta, utan att hamna i ett hjälplöst tillstånd?
20. Hur tror du HD resonerade i sitt beslut att inte pröva fallet med den 13-åriga Motalaflickan? och hur tror du hovrätten tänkte när de kraftigt sänkte de straff som de fyra männen dömts till av tingsrätten?

21. Finns det något sätt som du ser det, att förstå ”våldtäkt”, som går utanför den juridiska definitionen?

B) I så fall hur?

22. Vems förståelse av våldtäkt väger tyngst , i rättegångar, som du uppfattar det?

B) Varför då? Vad spelar in?

23. Hur spelar trovärdigheten hos individerna in i prövningsprocessen?

24. Vad tror du de rättsliga ombuden försöker poängterar för att öka en flickas trovärdighet? Och vad skulle han/hon försöka underminera?

25. Skulle du säga att det i det juridiska systemet handlar om att vinna eller förlora snarare än vad som faktiskt inträffat?

B) Hur ställer du dig till det?

26. Om någon du kände väl, blivit utsatt för våldtäkt, vad skulle du råda den personen till?

B) Är det något mer hon bör tänka på i sina samtal med förundersökare, och senare i rätten?

27. Om du hade en tonårsflicka vilka förmaningar skulle du ge henne när hon börjar gå ut på fester/pubar? Och vilka förmaningar skulle du ge om det var en pojke?

28. Hur tror du försvarsadvokater och åklagare ställer sig inför den kommande lagförändringen? Och hur förhåller du dig till det?

29. Är det någonting du känner att vi missat att fråga om och/eller någonting du skulle vilja tillägga?

Bilaga 2.

Intervjupersonerna

Magnus 51 år, verksam som hovrättsråd

Intervjun genomfördes i Magnus hem beläget i centrala Stockholm i enlighet med hans önskemål, då han var föräldraledig. Med anledning av föräldraledigheten så funderade vi lite över om barnet skulle vara närvarande vid intervjutillfället, och hur de i sådana fall skulle påverka intervjun. Det visade sig att så var fallet och när vi kom in i lägenheten så möttes vi av både Magnus själv samt ett litet barn på knappt ett år. Vi samtalade lite allmänt men beslöt ganska snart att påbörja intervjun, som förlöpte väl utifrån vårt sätt att se. Barnet visade sig distrahera Magnus emellanåt men vi uppfattade inte att det var till vår nackdel snarare tvärtom, eftersom han så som vi uppfattade det svarade mer spontant då och mindre efter den ”outtalade regelboken”. Intervjun förlöpte under lugna och avslappnade former och tog cirka 80 minuter i anspråk.

Inger cirka 50 år, verksam som hovrättsråd

Intervjun genomfördes i Ingers arbetsrum i enlighet med hennes önskemål och vi möttes i foajén av Inger efter att vi sagt till i receptionen. Inger frågade oss om det gick bra att vi satt i hennes arbetsrum trots att det var litet. Det gick bra för oss och intervjun inleddes under lediga former, även om vi som gjorde intervjun ansåg att det till viss del fick betydelse för hur formell intervjupersonen förhöll sig. Intervjun förlöpte på ett tillfredställande sätt och intervjupersonen svarade mycket tillmötesgående på våra frågor under ca 90 minuter.

Sune 59 år, verksam som kriminalinspektör

Intervjun genomfördes i Sunes arbetsrum på polisstationen i Solna enligt hans önskemål, och vi ringde honom när vi befann oss i anslutning till receptionen varpå han kom ner och öppnade för oss. Vi fick mycket bra kontakt med Sune som var vänligt välkomnande mot oss, och när vi kom in på hans rum så började han plocka lite i pappren med ett fall som han tydligen gärna ville visa oss. Vi försökte dock styra över på våra förberedda frågor och så snart vi satt oss tillrätta i hans rum så påbörjade vi intervjun. Den förlöpte mycket bra och när vi knäppt av bandspelaren efter en intervju som tog cirka 80 minuter så frågade Sune om han fick visa oss ett fall som tydligen var angeläget för honom, vi pratade lite om fallet varpå vi tackade och tog adjö.

Niklas 52 år, verksam som åklagare

Intervjun genomfördes i Niklas arbetsrum på åklagarkammaren i Västerort enligt hans önskemål, och vi blev insläppta via en porttelefon och blev mötta i dörren på hans våningsplan. Vi småpratade lite med Nicklas medan vi gick genom en lång korridor till hans arbetsrum, väl där blev vi bjudna på kaffe varpå intervjun påbörjades under lediga former. Nicklas var mycket trevlig och avslappnad och intervjun fortlöpte på ett intressant och tillfredställande sätt samt tog cirka 80 minuter i anspråk.

Karl 60 år, verksam som försvarsadvokat

Intervjun genomfördes på Kristers advokatbyrå i centrala Stockholm enligt hans önskemål, och vi blev insläppta via porttelefon och klev in på advokatkontoret där vi möttes av en receptionist som bad oss sitta ned och vänta. Krister hade redan i telefon informerat oss om att han bara kunde avsätta en timma prick. När han kom och mötte oss i hallen så gick vi genast in på hans kontor och påbörjade intervjun omgående med anledning av hans tidsbrist. Det blev trots detta en mycket bra intervju och Krister svarade mycket tillmötesgående på våra frågor, intervjun tog således 60 minuter i anspråk.

Barbro 67 år, tidigare verksam som kriminalkommissarie

Intervjun genomfördes på en lokal pub i en närförort till Stockholm enligt Barbros förslag, och vi stämde möte där halv två så att värsta lunchrusningen skulle vara över. Jag satt vid ett bord och inväntade Barbro som kom i sällskap med sin make, och undrade om det gick bra att han satt med. Det kunde vi givetvis inte neka till i det läget även om det ideala oftast är att vara på tu man hand med intervjupersonen. Detta medförde också vi ett par tillfällen under intervjuens gång att maken (som i intervju citat benämns M) deltog med kortare kommentarer. Detta var dock inte särskilt störande i detta specifika fall utan en omständighet vi fick acceptera. Intervjun fortlöpte på ett bra sätt trots omständigheterna med offentlig miljö, de strukturerade frågorna behövdes dock i viss mån anpassas då Barbro på grund av pension inte längre är verksam inom den rättsliga processen. Intervjun tog cirka 70 minuter i anspråk.

Anette 49 år, verksam som försvarsadvokat

Intervjun genomfördes på Annettes advokatbyrå i Södertälje, och vi blev insläppta via porttelefon och mötta av en sekreterare i dörren som bad oss att sitta ned och vänta en stund. Efter cirka tio minuter kom Annette ut till oss i hallen och vi gick in i ett angränsande rum där intervjun så genomfördes. Annette var en öppen och tillmötesgående person som gärna svarade på våra frågor, intervjun tog cirka 80 minuter i anspråk.

Lasse 57 år, verksam som kriminalinspektör

Det kom ett mordfall i vägen när vi skulle boka ett datum för intervju med Lasse men veckan efter kunde han ta sig tid. Lasse är verksam vid samma polisstation som Sune men hade sitt rum i ett öppet kontorslandskap, och därför föreslog han efter att ha mött upp oss i hallen, att vi skulle genomföra intervjun i ett förhörssrum istället. Intervjun genomfördes på ett bra och tillfredställande sätt och tog cirka 70 minuter i anspråk.

